

50832

आरवसन

त्रिपिकाद सं० १५१३ वि०

तदनुसारं सन् १८५६ ई०

ਸਰਸਰ
ਪਿਤਾਕਾ

ਗੁਰਮਤਿ ਪ੍ਰਸਾਦਿ ॥

यह तदी

एतद्वापि वस्तु रुदं तं कुशलवाचं प्राप्य प्रमुदितमनाः तस्मै दिव्यस्मा उत्तमेषु प्रार्थनामेषामतिमत्तफलानस्यते
सकलजीवलोकोपकारिणं पयोदं प्रति विदितप्रार्थनस्य यदस्मानोष्टसिद्धिरस्य विदिततावः अत्रार्थांतरमपः ॥ २० ॥
तस्मादडेर्निगदितेत्यादि ॥ कामरूपापयोदः तज्जेदिन्याः यत्र संदेशं गुह्यकेन यदेन संदिष्टं कंचितं सकलं समस्तं अ
वदत्तवादात् ॥ किं त्वत्तं संदिष्टं प्राप्य मधुरं प्राप्य मधुरं किं त्वत्तं यदा गारं यद्वदं दृष्टविक्रैः विदिवाज्ञा
वा ॥ पुनः किं त्वत्तं तस्मादडेः सकाशात् अलकायां एतशीघ्रं ॥ किं त्वत्तं यदा गारं विगलितवित्तं वित्तं गलितो गतः विसर्वा
यस्मात्तत् ॥ २१ ॥ अत्रार्थांतरं जलदेत्यादि ॥ धने शोपि धनदः तौ दंपती नोगान् इष्टान् कर्मतापत्रान् शस्त्रनिरंतरं स्ता जया
मामप्रापयामास ॥ किं त्वत्तं जलदकविनां वाचं अत्र ॥ पुनः किं त्वत्तं प्राप्य अंतर्धातं विधाया किं त्वत्तं धनदः सद
यददयः सदपोदया युक्तो हृदयो यस्य स ॥ पुनः किं त्वत्तं अस्तकोपः अस्तगतः कोपो यस्य स अस्तकोपः पुनः किं त्वत्तं
दंपती संयो अमालयिवा ॥ किं त्वत्तं तौ विगलितमुचौ गलितशोकौ ॥ विगलितो गतः अकुशलो यो स्तोतवात्तौ
॥ २५ ॥ इत्तमित्यादि ॥ कविश्चाकालिदासः मेघरुतं नामाचकार ॥ अकरोत् ॥ किं त्वत्तं मेघरुतं ॥ कामक्राडाविरदितज
ने कामक्राडायां विरदितो रदितो यो ॥ पुनः स्तस्मिन् रतया विधेजने इत्तं अनेन प्रकारेण प्रोक्तं पुनः किं त्वत्तं मुच
रितमत्तं अवरितेन मत्तं युक्तं ॥ किं त्वत्तं मेघरुतः विप्रयोगे विरदावस्थायां विनोदः वपुनः अस्मिन् मेघरुते महाकाव्ये
कवीनां बुद्धितावे मेघ एव अतिनिष्ठतावत्तै किं त्वत्तं मेघरुतं प्रकारः ॥ आर्यायाः खंडिकाया वरणकमलं अ
क्रियुमं नवानमस्त्या ॥ २६ ॥

आमद्विकमतो प्रिचंद्रशरत्तसंख्ये गते धीधनो ॥ मासफाल्गुनकेलिलेखे धवलै

कविश्चाकालिदासः मेघरुतं नामाचकार ॥ अकरोत् ॥ किं त्वत्तं मेघरुतं ॥ कामक्राडाविरदितजने कामक्राडायां विरदितो रदितो यो ॥ पुनः स्तस्मिन् रतया विधेजने इत्तं अनेन प्रकारेण प्रोक्तं पुनः किं त्वत्तं मुचरितमत्तं अवरितेन मत्तं युक्तं ॥ किं त्वत्तं मेघरुतः विप्रयोगे विरदावस्थायां विनोदः वपुनः अस्मिन् मेघरुते महाकाव्ये कवीनां बुद्धितावे मेघ एव अतिनिष्ठतावत्तै किं त्वत्तं मेघरुतं प्रकारः ॥ आर्यायाः खंडिकाया वरणकमलं अक्रियुमं नवानमस्त्या ॥ २६ ॥

एषा ज्ञानेन प्रकाशं जलद्वयं नोत्तरीनां आश्रयस्तदं देशं कथं सुखं विद्यादियं नृपो स्वातकूटात् त्रैलोक्यं निहतं च लितः तत्र सद्वोपिमपापि विनियोगः यतः कथं तत्तातां
 रदोदप्रकोकोऽप्रमविरहेण उदयोगादशोको यस्याः सातां विनयस्य नस्य मादेऽधस्य हरेण उन्वाता निउन्मलितानि कूटानि शिषराण्यस्या सौतस्मात् कथं तत्तातां सद्भवोति सातिज्ञानप्रदः क
 शले सातिज्ञानं प्रतिज्ञानं कुशलं येन तामि सातिज्ञानं प्रदितं कुशलानि तेः कथं तत्तातां विनियोगः कथं तत्तातां विनियोगः कथं तत्तातां विनियोगः कथं तत्तातां विनियोगः ५२

यत्ते तादेदं तमात्रा एव तिष्ठते विरहेषु नस्तदुपसो गात्रा वात्प्रत्यहं मुपचयं गृह्णाति रसं सत एव स्नेहाः देमरासा तवति
 रसोपचयं प्राप्य स्मान्नात्ता विनिश्चाल्य निव्याः सतायं तं इति तावः ॥ अत्राहोपाऽलंकारः ॥ रं हं कश्चित् सौम्यादि ॥ क
 स्थिति कोमलप्रस्नेहे सौम्यप्रसस्तदर्शनं वया व्यवसितमिदमेवं बंधुत्वं संदेशं प्राणलहरां प्रत्याख्यां निराका
 र्त्तं नखलुत्तवतो धारतां तर्क्या मिप्रार्थित निराकरणकारतस्तुमतस्तवधेः यं विचारयामि ॥ उमि विप्रतिवचनात्तादात्म्य
 वताऽंगात्तमिति ज्ञायंते दिव्या शंका पुनरादाया वितः सन्निशब्दोपि प्रतिसासि जलं वातके स्य दिव्यस्मात् सतां प्रणालि
 र्दसिता धर्कियैव प्रस्फुक्कं प्रणालिनां यदा सितं वसं पादानमेव साधुनां प्रातिवचनमिति अत्रात्रुमाना धांतरन्यासो योर्विन्या
 सः ॥ २१ एतत्तद्व्याधियमनुवितप्रार्थना ॥ नावन्मनो मे रसोद्गार्हा विधुर इति कमयात्रुकोशबुद्ध्याऽहान् देशान्
 जलद्वयविवरेऽप्राहृषा संततश्च मातृदेवं कविदपिव ते विद्यता विप्रयोगः ॥ तत्संदेशं प्राणलहरां प्रत्याख्यां निराका
 की दशास्पात्रुवितप्रार्थना वत्मनः अनुचरमात्रमाध्वकर्मणि सत्पुरुषं सवंतं विद्युक्तवानित्यनुवितं प्रार्थितां त्वां वारो
 यस्य सतथा ॥ तथा दिदे जलद्वयं सौहार्दं सौजन्यलक्षणं स्वात्ता विक निजगुणादा विधुर इति नृपोत्रुकोशबुद्ध्या वा प्रया
 जनमिदं विधायैषा नृदेशान् प्राहृता संतता वधावर्षति मय प्रवाहं नृशेषं शोतां समुदस्यं विवरे एव मितियथा ॥ मम
 तथा दृष्टानमपि ज्ञानोपायैर्वा कालाधनोद्याया वित्याधारे द्वितीया ॥ ततव विद्यता सद्भवमनुचये विप्रयोगश्च मातृत्वं
 ॥ २२ अतः परं सार्वपित्रिष्य जनमनः हेपकाः हेपकाः ॥ तं संदेशमिति ॥ सजलद्वयं जनहितरतः सत्तावत् ॥ ५२ यं मे धस्य
 ये जीवलोकदिता धर्मवर्षति जलधरवरस्य स्यात्तद्वत् ॥ तं संदेशं दिव्यनावा ववहे किमर्थं रदितुं कान्तस्याः प्रा

मदैव्यधातवापि मां वं वयसीति तदस्यासवसा तस्वप्नेपियमादृष्टः इति एतधातिज्ञममस्पचोत्ररत्नोकेन संबंध
 अत्ररसस्वदवाक्ष्यं ॥ १९ ॥ एव तस्मान्नामिति ॥ एतस्मात्पूर्वलोके निर्दिष्टातिज्ञादानात्मां ऊत्रालितं ज्ञावाको
 र्धः एतदतिज्ञानं षट्कलं कं नास्तीति तदनेतत्तदेवं प्रत्ययात् विष्पतिवदसौ निश्चितं जीवतीति ॥ २० ॥ असितनयने
 रूपा मलनिराक्षणे उपचारान्नयनशब्देन निराक्षितं बुभुक्षते कोलीनात् जनवादा कोलीनं प्राप्येत्तर्धः गम्य यपः
 धर्माक्षरे इति पंचमा ॥ अयमत्रातिप्रायः मां जीवंतं शुभाजनं एवं म्रूयात् यदसौ विद्युकोपि एतावंतं कालं जी
 वतितत्रियतमया शक्ता विरक्तो वेति ॥ अनवलोकितं बालो लोकस्य कल्पितं जल्पितं शुभामयि प्रणयिनि अविस्वासि
 नीमालः दीयमविस्वासं मातृघा ॥ लोलतनमेव प्रकटयति जनाः किमपि कियदपि विग्रहे धंसिनः स्वदानाद्
 यावति हरे वाससावति स्नहेति हिलोकः प्रवाद तधा विचारितवचुरं हियस्मात्तस्मै ह्येहो इष्टं स्रष्टे स्मरंते स्मरंते
 नः तस्मिन्क वंस्तते वस्तुनित बरुत्तप अंतरात्मस्तते विरहे सत्यतो गान् ससंसो गान्त्वोपुपविततरसा हठरात्ररा
 नराणाः संतः प्रेमरासा नवंति विशाषप्रातिमया नवंतातितावः प्रेक्षां रासयः प्रोभाकरस्वल्पतां प्रपद्यते यद्यपि
 सिद्धानकोशे न्नेह प्रेमशब्दयोः रवत्ते दोनत तस्मापि बुभुक्षति रुतः प्रतीयते तथा हि स्नहं न स्नहः वाचनिकं
 प्रातिमात्रं प्रिये यस्य तावः प्रेम आतरं चाल्प्यते एवंच स्नेहानां प्रेमराशितो वोपुज्यत एव ॥ एव बुभुक्षते रवे च स्ने
 ति तेन बुभुक्षति स्वजना दोनयस्तु रूपं कामिन्या दोतस्मिं यप्रतिदिव सं विरहे प्रवर्तते अयमत्रातिप्रायः वस्तु
 निप्राणत्तते ॥ इष्टे वस्तुते स्नेहाः संयोगे सति तडपत्तोगा इ सो पंचवयस्यापि दिनततस्यो पत्तोगे बनो पचायंते नापत्ती

मनदं वित्रं सुखसेकांतता बुखं वोपनत सुपस्थितं। अमुमेवा धंद दृश्यति। एतदं एतावदं वरुणादी वैरुपरिच
गृह्णति। कदाचिन्निम्नाडुखो। इदं नमी कदाचिदुपरिच मनोः तिलाधिसंपादिकावदति अत्र निदर्शनमाह॥ वक्रतमि
क्रमेण यथावक्रधारा परिवातामानाशती हणेनोपरिदृष्टादधः प्रवर्तते एवं दशयोः कालपरिणामरपि सुखडुकावुस
वरूपवादेक रूपवत्तवति। अत्र हृष्टांतो लंकारः॥ १४॥ शापांतो मे इति॥ इदं प्रिये तु जगत्तायना डुचिते शापपाणौ कार्ति
के पौर्णमासी समये शापांतो मे ममतत अत्रः नोपान्मासा रलोचनाय वा ममय कोर्णः यद्यनिर्गलितलोचनो न पश्यति
न त्रयापि धैर्यमाधा य सुखडुः कान्तवः अशरीर एतावेद्यमानोपि निद्रा कांतये वनगणनीयः इति पश्चादधिकान्तमासव
उष्टये आशा विरदो गुणितं विरदे विज्ञाति प्राय विषयी तततमिति। अनेक प्रकारं आभति। लाषं प्रत्यक्षायः यद्वा गुणि
तं गुणकारण सखा विषया ततं॥ कोऽर्था अस्मिन् वर्षे यावत् संख्याकः स्वातिलाषो नोपचुको स्तित मपि मस्तमेक देव
उपतोका वदेका सुदृष्टा सुकधंस्तता सुपरिणत शरसुंदिका ससरदित्यनेन दीर्घवत् संख्याकाव वेदरमणाय वरजनीनां
प्रत्यपादि॥ १५॥ यतिरलं कति॥ १६॥ त्रयस्वादमिति॥ इदं प्रिये त्रय इति शब्द क्रियावत् संख्यां सवहात्रां विदं प्रत्यनिमि
तं वा त्रयः पुनरपि मन्मुखेनेदमाह॥ किंततः पुरा सर्वं वशाहः समुच्चये एकस्मिन् समयेने अत्र दं ववत्तकं वल ग्रापि निद्रा
मगमंत्रमपि समं वल ग्रा निद्रां गवा किमपि अनिमित्तं रुदता सवरां वगात् विप्रबुद्धा उज्जगा रततः संतत्रमात् रोदनविदा
नन सततं वृत्तं च यामे संतर्दा संकथितं इषद्वसितमाधा यस्वमेव लज्जिताय रुदिता कारणं निवेदितं किंतत इति वद
माणं इदं किंतवधुर्ते स्वनेका मपि मय न मया दृष्टः किंतव इति स्वनावोक्तिः॥ १७॥ अत्र न मया दृष्टं प्रांजला वं उचुनः धूर्तः॥

मेघदूतः

तमेव अतिशय
माह १७

स्वप्नसंदर्शनेषुपिबहुवचनं वाप्यर्धं।नेकदाकिंचनेकधात्ततेमिदमिति॥अत्रविषमालंकारः॥११॥तिवासद्यःइति॥हेमेघ।
येवाताः देवदारुदुमाणांसद्यः।किसलयउटान्।तिवातकालोजताश्चतत्पल्पवाउटाकारात्तवतिततस्ताविदार्यततद्वीर
श्रुतिभुरसयःस्तृणातिह्वपल्लवउटानांयत्तदीरंतस्यश्रुतिहरणंतथासुरसंयःदक्षिणेनत्यव्ययंततोदक्षिणादिसागेष्वृत्ता
तेउषारादिवाताः॥इदं गुणवति मया लिङ्गं ते।तदालिङ्गनमुखेनात्मानं संधारयामिइतिसावःकिमर्धतदालिङ्गनमित्याह
यदिकालेतिपदद्वयमपिसंतावनाध्वैरकार्षपदद्वयोःपादानंउसंतावनावर्तिसर्वसंख्यापयति।संख्याद्वयमेति।
सर्वं सृष्टं तवेदितिहेतोः प्रथमंतवांगसंस्पर्शमुत्तमवमुत्तरदिशागाहागता॥अत्रसंस्थालंकारः॥१२॥संहिष्यमित्यादि
देष्टुलनयनेदार्घ्यामाःरुणश्चमुक्तर्तमिवसंहिष्यंतैकर्मकर्तरिलाघवंतजंतइति।अपिइतिसमुच्चयेतथाका
मंसर्वावेस्वास्वद्वरपिमंदमंदातपंस्यात्।इतिचप्रार्ध्यायाएतच्चउलंसंयतश्चसंगमंविनानतवति।द्वयःप्रहरलक्षणा
सुदशासुविरहेसति।गाहागाहतपरमवत्तवति।कार्षःप्रथमयामात्रद्वितीयस्तस्मात्तृतीयस्ततोपि।चतुर्थःतृतीय
वरतरंसंतापंममज्जनयतीति।इति।इत्थंहेष्टुलनयनेरनममचेतोउलंसंप्रार्धनिंभत्तुलंसंप्रार्धयतइतिभंशादि
वातकर्तार्यनःगाहोष्मातिस्तीव्रसंतापात्तिःबह्वियोगव्यधातिरशः।एतच्चद्वियोगविधुरस्यमचेतसःपरित्राणं
नास्तीति।अत्रविषमालंकारः॥१३॥नवात्मानंबहुविगणयन्नात्मनेवादि॥नचेतिकोमलालापेबहुविगणयन्ब
हुधोत्तरकालंविचारयन्मात्मानमात्मनेवावलंबेबसंबंधारयामितहास्मात्तद्वकल्याणिप्रसस्यबभूवमपि
सुतरांकातरवमधीरवंमागमःमागचेःचमप्यात्मानमात्मनेनेवसंस्तुयति।यतःकस्यसंस्तुतिर्गोत्रायंत

यद्विशी
दिस्योलय
बुद्धसंयोगेन
प्रादयेतमेवे
चित्तस्यउलं
संजातंअतो
जलंतप्रार्धन
वंचितस्यय
द्वं प्रादयेत
तत्सर्वतो

यइतितात्पर्यं। सरितिमातिशायं अन्योपियः कीलतीरुतीरुकोलवतितस्स संबन्धिविबुधनकविदेकत्र प्राप्पते इति अत्र लुप्तोपमा। आ
 र्हेपोवात्रलंकारः॥११धारासिकेति॥ दोषकोयं॥ देवालेमां पंचवागाः स्मरः दृगोतिशयति किं विशिष्टं मां। अस्मद्वन्मुखस्य इरीक्षतं
 पुनः किं ततं प्रतुं डर्बलं। किं ततस्स वन्मुखस्य धारासिकस्त्वलसुरतिगाः धारायः सिकं यत्स्वलं वनस्त्वलीतद्वत्सुरतितस्यादवाले।
 अस्मिन्धर्मातेवर्षा गमेवासरणिदिवसाः कषं ब्रजेयुः गच्छेयुः गच्छन्ति विचगणाः। अथ विचारय। कषं तूतानि दिवसानि। अस्मत्सूर्या
 तपानि। अस्तः अत्रावाहितः सूर्यस्य आतपो ये भूतानि। किं ततेवर्षा गमेदिक् संसक्त प्रविरक्तधने। दिहुः व्याघ्रः प्रविरक्तो घनो यत्र
 तस्मिन्। वितर्काऽलंकारः॥१२वामालिखेति॥ देमं घबां प्रणयकपितां धात्राणेः शिलायाः मालिखकपितश्चदि किं चिदातामृतां
 तजते। वर्यः ततो धात्रा गौरितियुक्तं॥ तत्र स हृदयहृदयानंदकंदलं न कलिमा कलयति यावदात्मानं ततवा लस्वगताया
 अरणापतितं कर्तुमिष्टमिष्टप्रणयकपिता। वस्वालिखितवत्प्रतिरुतेः पाटपतितमात्मानं आलेखितं यावदतिलरवामितावत्
 मुक्तरूपवितोरश्चैः दृष्टिरालुप्यतो प्रस्वाद्यते। मेममविष्यद्यंति रूपालेखपाटवमस्मृतिरिष्टेरित्यर्थः यतः क्रूरः कृतांतः त
 स्मिन्नपि आलेख्यपिनो आवयोः संगमं न सदते। इह मते। अत्ररसस्यैव प्रधानं॥ मामाकाशोष्ठत॥ तदपि देवयोगात्तमयास्वना
 संदर्शनेषु स्वप्नेषु प्रत्यहं वा सम्यक् यदा। पृष्टद्वयक्रियोगे धलबाया प्राप्तायास्तनवनिर्दत्ताश्च स्नेषहेतोः निर्दयं यो सो आश्लेषः
 तस्य हेतोः आकाशप्रणदित्तुजां आकाशोस्तन्ये प्रणदितौ तु जायना सौ तं स्तन्यं प्रसारित्वा जं आपन्नपतानां स्त्वलदिवतानां
 मुक्तास्त्वलावुकणनिकरावुकारिणो यंबुजशोबुजसंखाकाश्चुलेकाशा विंदवः तरुकि सलयेषु खलु न पतंति अपि उपतं
 ते वा यतस्तारुशिषरेषु निवसंति देवताना मनखलु मदात्र शोको नो पेत्यद्यते इति तावः अनेन धवस्वादी स्य कषनं

x हे धिये विदुः
 विश्वयेन एव
 विधापयंती न

संगठतयेन। अथ इदं अथागां डवो यत्र तत्र धास्मा श्रेण अवि र तो कं वं उ कं विते न ऊर्द्धो ब्वासं न उ स्वयमागं ना स्वशरीणेति
अत्र केचिदमममयते। तथा तिष्ठ प्रत्न नर्घे नारण तं उ सरिण वदीय वृषस्तथा तधा वस्मा ड स्थितं। विश्रुति ता त्वर्ध्व ता जानाति
परमत्र नायमर्धः प्रस्तावो वितः किं उ प्रस्नानंतर मालिं गनार्ध एव लब्धुमसरः इति स्वतावो किर धर्तिरे वितर्के वा॥ ए शब्दाख्येय
मिति॥ किले तिसंतावनायां यत्र किल सखीनां उरोऽग्रतः शब्दाख्येयं शब्द प्रतिपाद्यं न उ गोप्यं। हस्त च संज्ञा दिवा संतदपितेत
वकार्य कवि उलोकोरऽसिकोऽस्तत्र कस्मा दानन स्य र्शलो तात्रा वयियो अथा शब्दा इति व्यज्यते देव उर्या गात्र अवगा विष्
यमति कांत अवगां शब्दा कर्णनं आस्तां वद स्य र्श वदीय वचन अवगा गोचरता मप्यतीतः वात्रा लाघु अवगा मप्यस्तां ल
वनात्पामहश्यः अवदीय दृष्टपातो मपि अप धा त्ततः अवगा विषया कांतो लोचनात्पामहश्यते। तदहश्य वच अती ववि
प्ररुष्टवं अतो मन्तुरेव नदं वद्यमाणमाह॥ की ह शंतत उ कं वा विरचित पदं उ कं वा विरचितानि पदानि यत्र तत्र धा। यद्वा
क्रिया विशेषणमिति॥ अत्र जाति रलंकारः॥ १० श्यामा स्वांगमिति॥ ह मेघत वत्याः अंगेषुः श्यामा सुषियं गलता सु अत्र
सुललित व्रत उच सुक मारता क्लादक वादितिः लता साधर्म्येन उ विशेषण अस्याः गौरव र्णव स्याति हितवात दृष्टिपातात् वर कि
तदरिणा प्रहिते वक्र बायां शशि निकेशा नृशि शिषिनां वर्दि तारे उ त्त विलासान् व्रत उ धनदी वी चिषु अह मुत्त स्यामि उरस्य
हेहं तेति रेदे समग्र वत् प्ररुते र्घे दृष्टा कौतुक मपि न शर्यता इति रेवेद एक संस्वा सहश्यं प्रस्तावादे क स्मिन् स्त्री स्तुपे व सुनि
स्वितं देसी रुततव साहश्यं कविदपि विबुधानपि नास्ति यत्र मम नयन प्रलो तनं स्यात् किं उ प्रस्वा कवित् प्रस्वा क्प्रकारे
रावस्तामवहश्यते। अत्र का क किरपि सह दयान् कटा दी यति। यथादिय तत्त व साहश्यं वस्त मपि हश्यते तदपि श्यामा
स्वंगं श्यामा स्ववनस्त्री जातो एवकारः सर्वत्र योजनीयः आस्ता वदी य स सुदाय सौंदर्य स्प एका वयवस्यापि ना उ ऊर्ध्वेति ना

हं वरुत वरुनं प्रसस्पते। कोर्बः निरंतरमार्गं संवरण जातवेदमिविदादवस्मा उका मानां हण मं पवस्मा उंतददातीति
 तावः॥६॥ इत्याख्याने पवनतनयमिति॥ इति श्वर्वाक प्रकारेण आख्यातेन कथितं पवनतनयं दत्तमंतं अनेन वयं धारामस्पदं कृमा
 नृतघावं मम विधुरावस्मा सहायः तघातसा प्रियतम संदेहं शनिवेदं श्येति स्तवते॥ अनेन वसती चंचलं स्याः ख्याप्यते उन्मुखी॥
 स्वापदां गुह्यं सहृदितया सीते वपरपुरुषं नावलोकते मसंदेहं श्यवरा॥ धर्ममेव ऊर्द्धी रूतवदना सा उक्त्वा बोधसितहृदया प्रियवा
 र्त्तं श्वरणा विशेषतः सधुल्लसंतीति उक्त्वातिः प्रेमो कलिकाति उक्त्वा सितं ननु सुखा सितं हृदयं यस्याः सा तघा अतएव वीक्ष संता
 प्य क्त्वैव शब्दो अवधारणे विलोकय चैव संतापेन पुनर्निरादरतयेति तावः अस्मा उक्त्वा श्वर्वाकितवत्तणं तस विप्रसंतापणात्परं वद
 माणं संदेहं मवद्विता सा वक्षाना सती श्रोष्यति देसौ म्पयतः सीमंतिनीनां मुहः उपनतो मित्रानीतः अनेन वसंदेहं सस्याप्यति चारि
 त्वं स्तव्यते कांतोदंतः प्रियतम संदेहः संगमात्प्रियसंयोगात्किं विद्वनः सनाप्रेर्धनः॥ उपमा धांतरन्यासयो रत्र विन्यासः॥ अंगं॥ इता
 मा उष्मविति॥ हे आयुष्मन्निति हे आयुष्मन्तां मस्त्रियां तवां नेवं वद्व्यभा रणं लयात्कस्माद्देतोः वराहो समुच्चये मम वचनात्तमद्वचनरोध
 त्वा आत्मना वोपकृतं तस्यास्त्वया पुनस्ततं तव तिरिक्त्वा कश्चिद्व्यं इत्यादौ तव सहचरो राम गिर्या अमस्तु अनेन वक्षु निवृत्त्या च त्वत्पर्यव्यापनंत
 घा अवापन्नः ऊर्ध्वाली विद्युको विजोगे हि प्ररुति धाराणां वरुणाणामपि डक्करं धाराधारणं किं पुनरबलानामिति हेतोः अवलेवां ऊर्ध्वालं
 पृच्छति यतः सुलल विपदां हृणा विन श्वरवात्तशरीरस्पृशाणि नामेतदेव ऊर्ध्वालं प्रवृत्तमेव श्वर्वासाभ्यं प्रथममालपनीयं प्रथमं प्रष्टव्यमित्य
 र्बः अर्धांतरन्यासः॥ अंगेनांगमिति॥ वः समुच्चये हे मेघन केवलं हे ऊर्ध्वालं पृच्छति निजवांगेन तवांगं व विनाति अनुप्रवेशतया गा
 टमा स्निष्यतीत्यर्थः कैः संकल्पैः मनोवां वासिः न उ शरीराणां तेरि विश्वः उक्तैः चंचलं नदशनस्पृशं नादिव्यापारैः कथं लतौ हरवत्त
 यतो धैरिणा रुद्धमार्गः॥ सम उः रकः सुखं वदं पयोः प्रेम प्र सस्पते। तदेव ख्यापयति। कीदृशं तवांगं ननु स्वसरीरेण कीदृशं नतनुनाति

लेनिद्रासंज्ञवोपितावत्राणि। यदाचरुः सुरणादिना मदीयसंगमासासुखंलसेता। तदानीद्रागमः संताप्यते। एवंचयदिस्पा
तदातत्रश्वनिर्विष्टसयनाः सन्नवातायने। आसीनः सन्नितविमुखः सन्नयाप्रमात्रंसहस्रप्रतिपालययतः कथंविदुदैरयो।
गात्रप्रणयिनिस्वप्रलब्धोऽस्यागाढोपशृङ्गाढालिङ्गितंसद्यस्तकालच्युतउज्जलताग्रंविमाकृतयदिउनः तदानीलब्धनिद्रास
तामांस्वप्रेधाप्रोतिप्राप्यवगाढोपशृङ्गतनमुखंललाततोऽरुगितिआल्लेषसुखातावः तस्यामातवचितिनावः अग्राहवतित।
कथाशंकरः॥५॥तामुवाप्येति॥ देविद्यतगर्त। विद्यतगर्तयस्यसंतथासंबोधनद्वारेणउपदेशंददातिअंतर्हृदविद्यता
तवताताव्यंअन्यधातीकवातसात्तेष्यतिअतएववसनाधगवाहेस्तिमिननयनामिति विद्यतस्फुरणात्रयननिश्च
लमबलायाकथं तवेतमालतानां जालकेः ऊमुमरतिनवेः समंसाधजलकणिकाशीतालनअनिलेनउवाप्यजाग
रयिवामालतीजालकायपि जलदविंडरुलविंडकंसेकारुउनिष्टंतीतिउज्ज्वंतीतिसदोकिरलंनति। ततः दृणमात्रे
णप्रत्यास्वस्तास्वस्वावस्तांमानिनीस्वतावददंकारिणी अतएवधारस्तनितवचनैगंतीरगजितवाकोर्नउज्ज्वलतापितैः
वकुं प्रकमेधा॥ धारस्तेषाअत्रसदोकि॥ तर्जुमित्रमिति॥ हेमेधयतस्याः प्राणित्राणहेउः संददसर्वस्वतसंबोधनद्व
रेणप्रधममेवनिवेदयतिदविधमेमामंबुवदंतर्जुः प्रियंविश्रंतकथास्नानंमित्रंतसंदशैः तववल्नतस्यसंदशैः हृद
यनिहितेस्तोकमपि विष्ठातेः संबतसमापमागतं एतेनमदागमनस्यएतदेवप्रयोजनंतान्यदित्ककंसवति। विद्विजा
नीदि। नउनः अदंकेवलंवात्रामात्रकषकः किउपनिविष्टककामिनीकामुकसंघटननिडुणइतिस्वशक्तिमाव
दनाह॥ योवलिमोहोमुकानिस्वयमेवप्रियतमासमागमोमुकतयास्वददं प्रतिप्रत्यावृत्तानितर्हि कथंतवोत्तर
यतीत्याह॥ विश्राम्यतांखेदसाजां प्रोषितानानप्रवासिनोहं दानिमंडस्त्रिण्ये गंतीरमधुरेः धनितिः वरयतिउदारसक्त

सरणं त्रकालं कारं सारं तत्तत्वात् सलं सज्जमारं गात्रं सद्यः। संगे असह विहितं डरक डरकिन धारयंती वीसाया व्याधिस्तवक वात आ
 स्तां निरालंबनं निरंतरं शयनीयं निरहितमपि मरुता कष्टेन धारयंती दशाने मात्रा देवता मपि तवा विधु सर्वं परिवयरहितमपि डलक
 णमय मस्त्रमव शं मोचयिष्यति। अमुमेवाधं डट्टयति। सर्वोयः कश्चित्प्रायः आर्द्रातिरात्मा सरसवित्तः सकरुणा वृत्तिर्न वतितर्षां चिज्ज।
 लाधारवात तवाधंतिरे आर्द्रो कर्कश इत्यर्थः अत्र अर्धंतिरन्या सालंकारः॥ ए ए रुद्रा पांगेति॥ अतः परं श्लोकत्रयस्य एक एव संबन्धः
 हेमेघ तस्या मृगा ह्या विरहिणी स्वतावा तूलं बमानालकेः रुद्रा पांग प्रसरकटक्ष विहे परहितं। तथा जनस्नेहस्तनं कजल संबं
 धविकलं अपि चेति सस्रस्रये मधुनः प्रत्यादेशात् स्नेषे धात्रु विस्मृतत्त विलासं अपि च वंत्त तंतं तस्या वामं नयनं वद्धा सत्रे पिउपरिस्प
 दि स्फुर डपरितन पक्ष्म पुटं वामांग स्फुरणं दिनाराणां अतमतो सा विमदाय संदेहं शम्भुवणे सुखस्त्रवक वेन स्पंदमानं सतरमान
 होतात् चल ऊवल यश्चि उलां एषताति शंक इत्यदं वितर्कया मि। अत्र श्लोकेनयन स्य वामत्र मत्रुपाव मपिता विभुतस्तवन कं प्र
 स्तावा तत वा वाम मध्यास्या वदम्॥ माणश्लोके वश हो पादाना तवा चं वा व्यादितिः। यच्च लन मुक्तं तत्रिर्यं रत्नवता तिमोहन हो सा
 विमुक्तं तेनाधः स्थितमानो बलन वसा त्रय र्वे ऊवल यस्य स्फुरणं तादव ग ह्यते। अन्मधानयन स्फुरण सादृश्यं न सात्। अत्रोप
 मात्रुमानयो संरुष्टिः॥ वामा मध्यास्या इति। रिह भेघन केवलं वामं नयनं वद्धा सवे चल वंया स्पति स्फुरिष्यति कधं ततः मदीयेः कर
 तादृ मुच्यमानः स्तुत न विरुत इत्यर्थः देवगत्या विरपरिखितं मुक्ता जालं त्याजितः कामिना नां हि मे पलावलं वितज्जुदं ड संगिनो मु
 क्तास्त्रवका श्वस्तवका चलाः संवतियुतः संप्रत्यपि न वंका चलन काले अतद वुकारो दृश्यते। तथा संतो गांते मम हस्त वादना
 नां गालि पक्षव सं पर्दानां स मुवितो योऽपुः तवा सरसकदली स्तं न गौरः सरस येन कनक गौरव व मुक्तं। अत्र वितर्कालंकारः॥ इत
 स्मिन्निति॥ दे डलद तस्मिन् काले वा मवत्त त्वमोः सुराण समये साल वृ निदा सुख यवा सात वा। यदीति सत्तन नायां। अन्यस्मिन् क

नीवनप्रबुद्धानपुष्पाश्रयमवतावार्धः कृमिशायनीतल्लोकमलिनीतललोचनावातानप्रबुद्धानिद्रासावानप्रसुप्तानलिन्याऽ
 पिघनञ्चनेवियतिस्पर्ष्टदिनकरस्पर्शासावातनतथाविधः प्रबोधोदिनसज्ञावान्नातिस्वापिइति युक्तमुपमानोपमेयत्वं ॥ अत्रो
 एमादीपकौयुग्मं ॥ आदिकलकंसमाप्तं ॥ १५५ ज्ञानेसरया इति ॥ देजलदतवसरया इति संग्रं तरेण मत्प्रियायामयिमनः संलत
 स्नेहमुपवितप्रेमरसं ज्ञाने समग्रनानीमीत्यर्थः अस्मादेतोप्रधमविरहे अत्रुक्ततत्त्ववियोगेतांतवसखा मिष्ठं ततां प्रवोक्ताने
 कवेष्टाविशिष्टांतर्कयामिसंतावयि। नखतुमांभगसावोवाचालं प्रवोक्तप्रकारेण ब्रह्मल्लाकं करोति किं उतदायप्रणयनि।
 शयएवमांमुखवरयति। अत्रार्थः कः संदेहः देवतातः यन्मया प्रोक्तं तं निखिलमपि अविरातते प्रत्यहंतदायवेषादृशनात् मद्वाक्य
 समत्यातृतत्रस्वयमेवज्ञास्यसीतिसावः अत्रोपमानमलंकारः ॥ १५६ सखापारमिति ॥ हं मेघ सखापारां देवता तिष्ठिस्त्यादिकार्यव्य
 यमानसामहानितधातेन प्रकारेण गाढमित्यर्थः मद्यो। गानपी इयेतरात्रौ सखा नेति विनोदां सती तव एव गुरुतरमुचमहकधान
 ददयत्रात्साकारिरेकविलवांशं केशांतावयामिततत्त्वनिशोधे मसंदेहोः अलमत्यर्थं मुखयिष्ठं तां मुद्रिदां विरदज्ञातज्ञागरां
 पश्यक धमर्द्रात्रेपरस्त्रीदृशनिमुचितमित्याह ॥ साधीपतिव्रतां कीदृशः वं अवनिशायना सन्नदातयेन स्तः अत्रवितर्कालंकारः ॥ १५७
 स्निग्धसखा ॥ हे मेघ। सर्वलोकांनुसारचोरेण केनापि अयसिख्यजनके देशकारिणावेरिणा ह्निष्टः। देजलदस्निग्धः स्नेहलाः
 सख्यः दणमपि हिवातां सुचंति। मन्मात्मका किनामतश्चयादिवा नगंतव्यं। रात्रावपि परिजने जायति। नेवयतो सेवति एकप्रह्लाव। च
 शो अरुभारण एकेनैव प्रेक्षते दृश्यंते एकस्मै वनयनविषयं जातिन उद्वितीयस्मैत्यर्थः मेघः स्वयंदिववाचा संदशंवदतीत्यु
 तं। सशतिकोर्धः संदेशं कथयन्नुतश्च मतोरात्रौ शयना संनवातायनस्तो मकां तं मुपेपरिपरे जने सापि सुप्ता स्यादित्याशंक्य
 वीतनीद्रा उपेयाः। उपसर्गः निरलंकारमिदं ॥ १५८ ससमस्तसरणमवल्ला। पे सलंधरयंती सख्यो संगे ॥ देयहसा अवला ससस्ता

दयारात्रिः मया सादृष्टं चारते यथा लखितपुरतः करणप्रयोगैः सुखात्तावात्तद्वर्णश्चकालेकाले च यद्वा उच्चवश्वात्त्रानन्दमयी नेत्यर्थाः
 नीतागमितातामेव कुरुप्रमाणशीतोक्तादि स्वरूपान्नतिरिक्तवेन सादृष्टोपचारादतामवेति विरद्विज्ञनितैः उक्तैः अङ्गुतिर्यापयंती
 समयनयतीति वादयंती सातवालोके निपतिस्पतीति संबंधः कथं कृततासाध्याधिहाना। आधिसुमानसी पीडातया हाना। अनः कथं कृतता
 विरद्वसयनेन तन्मिस्रसरे संनिषन्नेकपाश्या। संनिषिन्नलं प्रकं पाश्यायस्यासा। परिवर्तिता मसमार्धवत्तावः उत्प्रेक्षते प्रावीश्वलेः किमां
 शोः कलामात्रशेषातनु रिव। सापि अतिरुसा। सत्रिषिन्नेकपाश्या कलामात्रशेषयस्यासा प्रावीश्वलेः कथं पदे वदुर्दृशं प्राविशेषक
 लामात्रस्पवद्वस्पवर्द्धिगुमुखे संतवश्यं चोपमा सास्त्रात्रुसारे एव कविना निबद्धा। अस्मदादीनां कलाशेषस्पवद्वमसोऽप्रहवात्तत्र
 स्पाः कलायास्तयसमयप्रत्यासत्तातस्यापि मरणावच्छाव्यं यत्ते दीपकोलंकारः॥ एतन्निस्वासेनेति॥ देमधश्च धरकिसलयके सिना
 अधर एव किसलयं तत्रतायमानरागसौकुमार्यादि धर्माधारवात्तत्र किं भाति उल्लवात् विद्यायतां मनसयति तेन विश्वासेन उद्वृत्त
 देवतासपर्व्यायाधै केवलं जलाश्रवात्तदुरुषं कविना तदा समारचनात्तावादि गंडलं बिभ्रलकं विह्वं पंती विकारंती सती मसंयोगः स्व
 प्रजोपि सुखमुपनयेदिति हेतोर्कोर्धस्वप्नेति प्रियतमसंयोगं प्राप्य यदि पुनः सुखलेशमनुत्तवामीति। उद्यानयनसलिलोपाउरुहा
 वकाशां शोकजलाश्रनिरुद्धावसरां निद्रामाकांक्षंती वातवालोके निपतिष्यंतीति संबंधः दीपकोलंकारः। प्रादानिति॥ देमधश्च
 दृतशशिरान्जालमार्गप्रविष्टान्दोः पादान्कर्मतापत्रात्तगतं प्राप्नोति कथं अलिखितं कथापूर्वप्राप्त्या मसंयोगे चिसतितेषां प्रमोद
 कनकवात्तवच्चुरितिश्रितावेकवचनं। तद्वैवसंनिहतं विरद्वेशशिररस्मिरस्पाणां कलनद्वालाकरालवात्तवन्निमास्तदीयस्य
 समसद्मानरुगितेव न्यवर्तते एवं सति प्रवृत्तवत्स्मरणसमुत्पन्नान्खेदान्स्तदेव वच्चुः शलिलगुरुतिः शोकाश्रुतारिते पक्ष्म
 तिः हृदयंती वातवालोके निपतिष्यंतीति संबंधः इव कृततासाकांक्षशी। प्रतिनातिमात्रेः किडा-दिनां धिका रिते दिवसे कलकम

मेघदूतटी

स्वरसारगोमनसः स्वरवाततुल्योक्तयोस्मरन्तावातवालोके निपतिष्यतीति अत्रदापकोलंकारः ॥ १५ ॥ शेषानित्यादि ॥ उनः किं
कर्वतीति विनस्पन्ती वा कान्मासान्कीदृशान् शेषान्कस्य अवधे कीदृशस्य गमनदिवसस्य पितृस्य गमनदिवसस्य पितः संव
सरपरिमाणात्तथाकल्पितरजस्य निर्गमिता विशेषानितिक्रियागणनया संख्याकैः देहलीमुक्तव्यैः कस्यां विदेहली उदंबर
दासतस्याः सकाशात्मुक्तानितोमिवितानियानि युष्माणि तेः अथ च गृहद्वारदारुणि तद्विष्टाटदेवतायुजायै इत्यदं युष्मा
णि युज्यंते आसादयन्तावाप्रावृवंतीकं संयोगं कीदृशं हृदयनिहितं रत्नकोषः प्रथमं मया सदसंत्तंगा मनसि शरच्चः पश्चात्तन्नी
यमानसानि गीलितलोचः नातमेव मादादिवा उत्तवन्ती वतितवालोके निपतिष्यतीति संबंधः अमुमेवाऽवदित्यति ॥ दियस्मात्तरम
णविरहे प्रायेण अंगना नामेते विनोदाः दिना गमनिका सुपायाः ॥ अत्रदा एकाधोतरन्यासः ॥ १६ ॥ अथैवद्वेति ॥ इदमेघ आद्ये प्रथमे
विरददिवसे या शिखादानदिवा शिरोमाल्यमपदाय बद्धा तां श्यामश्यांते विगलितचुचामयो हृष्टनीया सती वाना परेणोत्तरं अ
थतएव एकवीणी न पुनः विवृत्य ग्रथिता प्रथमदिवस ग्रथिते एक शब्दासि प्रायः अतएव कविन विषमां कलपरतिमो वतां ततश्च स्पर्शं किं
अगिंदिय लेशकारिणं किंवातिस्म किंवा अवि विहितकर्मकवात्कर्त्तरिक्तः अथवा स्पर्शं किंवा अगिंदिय लेशकारिणं वारंवारं
स्पर्शनशरीरोपमर्दनजडीकृतां अयमितनखेन अघटितकररुहेण करेण गंडात्तो गोक्षपोलाफलकैः सह त्वारंवारं सारयन्ती वा
पयन्ती तर्षः अनेन कदाममोचं गसंगिन्याः पृष्टदेशात्त्वामस्मिन्नेव कपोल इव तार्यं सत प्रिया ॥ ने विधेरेवं कररुदैरुद्देश्येति
तिमनः संकल्यो व्रज्यते केचित् गंडात्तो गादिति पठन्ति अत्र अत्र सत्तत्पदं निजीवं स्यात् कपोलदेशे प्रथममसत्तदा गमनस्य कार
णं वाच्यं पश्चाद्दसत्तदा सारणघटते अत्र सुधर्तोरपसाधारणार्थो विवित्यः अपत्युपसर्गसावात् अत्र सामयो हृष्टनीयेत्यपि पा
ठः तस्मिन् उनरुवरार्थतामित्याह ररः कार्यस्यादित्यं न हतः अत्र जातिदापको निर्बुनः ॥ १७ ॥ अथिदामेति ॥ उनः सा किं कर्वती ॥ देहल

कलत्रादि। अकेसकलासंश्रुत्या किञ्चाकारो यस्य तत्। कस्मात्तलं बालकचात्राश्चरि फुटाकारं दर्शनं एतदेव विशेषणमुत्प्रे
 र्शार्धद्योतकं। कस्य इंदोः बद्धमसः किं विशिष्टस्य इंदोः बद्धनुसरणं किं एकांतेः बद्धं तद्वन्निलपितं तेजसः एतावताकांतिरवलिशान
 उचिंबं अतएव सकलसुक्तीयुक्तं॥ दृश्यते हि नीलललितधनपटलांतरितः काशवित् उलितस्तता तत्र वितानवित्त्रमोरजनिजावि
 एवंविधस्येदोर्देमंलक्षणतया विख्यायतं वितर्ति। अत्रोपमालंकारः॥ १७१ आलोकेनेत्यादि॥ हेजलदसाममप्रिया तव आलाकेद
 र्शनपथे निषतति प्रथममेव निपतिष्यति। उरायावतो वर्तमानेति सविष्णुतिकाले वर्तमानाः वाशब्दो विकल्पार्थः कथं तत्ताममप्रिया
 बलिव्याकला। वाममसमागमोपयाचितशतकल्पितानेकं प्रजोपहारारवाहतावायदालिरवती किंतु तमसा दृश्यं ममप्रति
 तिकादृशी विरहतनुविरहदाह उर्वलं। तनुकादृशं तावगम्यं विहासि प्रायपरिवेष्टं एतावन्निर्मसरेतावन्मात्रं तनुं ममप्येते इति ता
 वद्वृत्तीकवाकांसारिकां नाश्रमभ्रवचनोयद्वा विशेषेण मिदं कथं तत्तापं जरणां किंतु तद्वृत्ती इति वक्ष्यमाणं। इति किं कथि
 दितिकोमलामंत्रणे हेरसिके गुणावरागिणियद्वा सुखं। कास्यादवेदितियदनेका र्धः रसः स्वादेकाले वीर्यसंगारादौ विषेड्वेवाले
 रागेदोहधातौ पारदेवित्यचेसादित्तुः स्वामिनः स्मरसि स्मर्यर्धदयं शक्तिर्मणिष्येष्टी स्वामिनं स्मरसीत्यर्थः हियस्मात्तव तस्य प्रिया नी
 शावधादंरसिका तदनु रक्ता तया प्रिया वत्त्ववा प्रत्यहं तमेव तत्तरिं स्मरामितधा चमपि तया रक्ततासीति तर्कः स्मरसितवति व्यज्यने। अत्र
 दीपकोलंकारः॥ १७२ उच्यतेत्यादि॥ हे मेघ उच्यते संगेमलिनवसनेऽनेन वस्त्रापरावर्तनिषेधेन पतिव्रता च मादवीणां निक्षिप्य मज्जोत्रं किं मोत्रना
 ममज्जोत्रं मेवांकः किं गत्र तस्माद्विरचितपदं विरचितानि स्वयं स्वरादो रणामारोदावरोदकमेण ह्यविना निपदानियत्र तत्तथा। अतए
 वपदस्वः स्वरसंघातो गेयमिति गेयमुक्तं। कामासौ म्येति संबोधने कोदिसौ म्यस्तु मतः तव दर्शनं दास्यति सविकारं चेतसं उमां सान
 पश्यतीति। ताव। नयनशालिले गार्दंतं नीकध्वनिं मदता कथं नशोकाशनिरोधमाधाय सागरे। निमज्ज्यस्तथमपि लतां मूर्धतां

मेघदूत

एवमितिः स मस्तोत्रमरनारी जन इति। एवं विधातत्रमध्वनेया आलेतां मध्वियां जानीया कथं लतातन्त्री। सुललितातयवा। स्त्र
लगात्रादिनप्रसस्यते। वामनेत्रा। तवाश्याभा अप्रसृता। उल्लिखनवयोवनेत्यर्थः तवाचनेकार्धः श्यामा सोमलतानिशा प्रियंव प्रसृताग
नानीली प्रसृतिष्ठ। तथा शिपरदशना। शिखरं पकदा डिमबी जा कार मा रिक्वं तद्वद शनायसा सातधा। यदनैकार्धः शिपरं डलका प्रयो
पकदा डिमबी जातमा रिक्वं शकले पिवा। अत्र शिपरिदशनेत्यपि पावः तत्रा प्रसागे विस्तीर्णाः ततः क्रमेण मूलदे शो उ शिपरिरेणो
दंतायसा सातधा। उक्तं चलदृगशास्त्रे स्निग्धः समाशिपरिणो घनादंताश्च ता इति। तथा पक्व विवाधरोधी। एक विवत् अधरं उष्ट्रं
साः सातधा। मध्ये रूमा रुशोदरा। तथा वकितहरिणा प्रेरणा। वकितहरिणी वरा प्ररुण मवलोकनं यस्या सातधा सिम्भनाति निम्ना
गंती रानातिर्यस्या सा नातेरगाधवं ववर्णते। तथा शोणी सा गदलसगमना। कटी यंत्र तारा आलस्य युक्तं गमनं यस्या सा स्तो कन
वा स्तनासां॥ अत्रोत्प्रेक्षालंकारः॥ ७९ एतां जानीया इति॥ हमेघतां नायिकां परिमितकधा विरहवेदात् स्तोकवात्तालापांतां प्र
कलदृगानारी मेमम द्वितीयं जीवितं जानीया। सामप्रवाणत्ततेत्यर्थः तां बालां अन्यरूपां जातां मन्ये। परिह्वानदेदलावन्यतया
पारावर्तितरूपां। उपलदृणीयामित्यर्थः कामिवश शिरमधितां यत्रिनीवा। उहिनं हिमं तेन मधिता प्रस्तातां। कसतिमयि सद
चरेत्तर्त्तरिहरात्तते सति। कामिवचक्रवाकीव। एका एका किनां अन्यत्र सद्चरंतातिव्यत्यया सद्वरोरघांगः यदसिधानचिंता
मणिः चक्रवाकोद्वद इति। उनः कथं लतां गाढोक्तं वा। गाढा दृष्टा उक्तं वायसा सातां। के असु सुगुण सुवज्र सुदिवस सुगुण सुस
सु॥ युग्मं॥ ८० नूनं तस्या प्रवेत्तादि। हमेघ नूनं निश्चितं तस्या मन्त्रायिकायाः सुखं देन्यं वितर्तिधारयति। किं लतं मुखं। प्रवल
रुदितो बूननेत्रं। प्रवल रुदितेन उच्च सिनं उच्च सितं नेत्रं यस्या तदा। प्रवल रुदितो वूननेत्रं। उनः किं लतं मुखं। तिन्नवर्णाधरोष्ट्रं।
तिन्नः श्यामिका प्राकं तो वर्याय स्या सवासौ अधरोष्ट्रश्च अधस्तनदंतवदो यत्र ततथा। कया देउत्ततया। निन्धा साना मश शिर
तया। तथा हस्तयस्तं वसाव वा यं लोका कलितचेतसां सा मंतिनीना मिति एता विदुः रूप विरोधणा नि। उनः किं लतं मुखं। अस्म

सदिपति
वर्जमाना

राणाद्विषयान्
पञ्चकः सवर्णाः
इहासवर्णाः
वदहासवर्णाः
विक्रमः ३

तामेववांशानि
वेदयन्नाह
शतिसंदोषनं

लेखानां विवाहांस्त्रजलकणिकादोषमुत्पाद्य संलक्षणाश्वाश्वास्मात्तिरतिवर्षिः वित्रं विरुद्वितमिति नयस्त्रस्वाः यंत्रजालैः यं
 त्राण्येकविवरसंवारचरुश्च विकारा निरुतेरुपलक्षितानि जालानि गवाक्षाः तैः ऊर्जराः स्फुटिताः संतः सद्यस्नकालमेव निषंदते निर्य
 वंति किं विशिष्टाः जललवमुचः धूमो जाराचुलतिनिधुणाः धूमो जारस्य अनुकृतिः २ तस्यां निधुणाः सवंतो पितद्वकारनिधुणाः तं धेव
 निर्गुं विवरुणाः ॥ अत्रो ब्रह्मालंकारः ॥ १०६ मवादेवमिति ॥ दे मे धयत्र उरिसाक्षात् इत्यह हृत्या न पतिसखंधनपतेः सखाधनपतिसखः
 तंधनपतिसखं शशांकशेषरसंतं मवाज्ञावा मन्मथः कामः वापंधनुः नददति ॥ कस्मात्ततया ॥ तया हिवेत्यर्थः कीदृशंधनुः षट्पदं ष
 ट्पदानां द्याः प्रत्यं वा यस्पतता त्वमरमाला मोवीकं ॥ पुष्पकमित्यर्थः पुनः कथं ततं सत्तुतंगं ॥ कामिलक्ष्ये उ अमो धेः प्रासशारविः अत्र
 वित्तमाणां धनुर्दंडं सत्तुतंगंतयो मवर्षवात् आकर्षात् षट्पदं आसना वचं प्रदित नयनानां वाणवंकामिनां ववे भ्रवं ॥ अनेन वा
 तस्यारंसे इति समर्पितां तस्याः रंतः मन्मथारंतः च उरवनिता वित्तमैः सिद्धः प्रदितानि नयनां मिये उ वित्त मे भुते तैः तधा विधेः कथं न
 तैः प्रदित नयनैः प्रेक्षित नयनैः को ॥ पुष्पकामिलक्ष्ये उ कामिन एवलक्ष्यं वेधं येषां तेषां ॥ अत्रोत्प्रेक्षा प्रती यमानं रूपकं च ॥ १०७ तत्रागा
 रमिति ॥ दे मे धतत्र तस्यां न गयी धनपति गृहात् उ तरेण उत्तरादिता गन उपलक्षितं वर्तते ॥ १०८ ततलक्षणे हतीया ॥ अस्मदीयमागा
 रं सुरपति धनुर्वा सुणा पंचवर्षो रत्र मये नेत्यर्थः तोरणे न लक्ष्यं लक्ष्यते निधीयते ॥ कस्मात्तद्वरात् अनेन च उच्चैः सरत्रं तोरणं स्पष्टं त
 पुनरपि अतिज्ञानांतरं कथयति ॥ यस्मिन् द्याने उपवने हस्तबाष्पस्तव कविततोस्तवकाः पुष्पसंधातैः निमित्तो वालमंदारहृदो देवमंदा
 रहृदस्ति इति किं ततः मंदारहृदः ततकतनयः वर्धितः जलसेचनादिना वर्द्धनीतः ॥ मत्प्रियामनः संकल्पितमपत्यमित्युक्ता
 वः तत्रिमं उच्यते ॥ स्वता बोक्तिरत्रा ॥ १०९ वाची वा स्मिन्निति ॥ दे मे धन केवलं बालमंदारहृदो वापी वा सुत्रस्मिन् प्रसुत एव उ द्याने कथं
 तताः वापी मेरु कतशिला बद्ध सोपानमार्गः ॥ दे मे स्निग्धं वेद्यं नाडैः स्निग्धं नि कांति मंति वैर्यमया नितद्वद्वानि नाला नियेषां

उरपति गृह
 तिति नयन
 यं तयो गेहि
 ताया १०८ ह
 हो ब ऊ वै उ
 लिङ्गः १०५

मदीयं अगा
 रं गृहं १०८ अ
 शरे पनो रं च
 ना ॥ द्वितीये
 तेन १०६

तद्याघनतरतिमिरतिरस्रुतमाग्रंतरतरालसः तससंवरणसंजातशरीरकंपादित्यर्धः एतच्चदेवः पदं सर्वत्रयोजनीयं अनिल
 पतितेमेंदारधुपैः तधाकर्मविश्रंसिसिः कर्णस्योविश्रंसः पतनंयेषांतेकर्णदिश्रंसिनः तैः कर्णविश्रंसिसिः पत्रध्वेद्यैः कर्णितैः पु
 नः कर्णतैः कर्णकर्मलैः पुनः कैः मुक्ताजालैः मुक्ताफलजालिकानिकित्ततैः मुक्ताजालैः स्तनपरिसरविनस्रयेः तनयोः प
 रिसरेखिचंद्रुदितं स्तनंयेषांतेतैस्तनपरिचिबस्तनैः इदृशैः दारैः एतिः कामिनीनांनेशोमाग्रः सविबुरुदयेस्तव्यतेअत्रावमान
 लंकारः॥३॥ नीवीबंधोब्रसितेत्यादि॥ देमेघयत्रधुरिक्रीमृढानांक्रियालज्जयामृढाः तासांयद्वांगनानांरत्नप्रदीपान्अतिमु
 खं सन्मुखं प्राप्य अत्रामदकणतयापिसंयुज्यकाटशानर्विमुगान् अविषाः चंगाउच्चैस्तरातान् अतएवनिफलप्रेरणश्रुत्यमु
 छिः तवति। रूपापटवासादिमुगंधद्वयं। केशसः सु। प्रियेष्ठवस्त्रसेषु आशिपसुसमु। निस्तकः रेपुसरत्नसदस्तेषु। अनित्तत
 र्वलः पाणियेषांतेअनित्ततकरास्तेषु किं ह्ये मंवासः किं त्ततं वा। स। नीवीबंधोब्रसितशिथिलं नीवीबंधोतज्जब्रसितेनशिथि
 लंकस्मात्अतिलाषात्रागात्॥४॥ यत्रस्त्रीणामिति॥ देवीरदयत्रधुरिस्थितमचुडांलिङ्गितोद्भासिता। आलिङ्गनैः प्रबलस्वास
 साजनीरुतानांस्त्रीणांजनितामंगलानि तंतुजालाबलंवास्तंतुसंतानप्रोताचंद्रकांत्याभालुपंति। स्फटयंति। कर्णतैः चंद्रका
 तास्फटजललवणंदिनः स्फुटं प्रगटं जललवान्स्पंदंतीति विहरंतीति। कनिशीधे। तदानीं इंदुयतीनां परिणामप्राप्तवात्
 जललवीनां स्फुटव्यक्ति। बलवमिति सावः॥ अतएव अंगलानि मपनयंति। कैः चंद्रपादैः चंद्रकिरणैः कीदृशैः चण्डसंरोधा
 पगमविशदैः बदीयोयोसौ संरोधो अथ यः तस्माद्योसौ अपगमो विनाशस्तेन विशादेः निर्मलैः पुनः कर्णतैः तंतुजालाव
 दाः तंतुलिः जाले गवाके अवनदाबद्धास्ते। हरशिरः शेषरीरुतशशाककः निकरस्त्वसंरोधा संभव इति सावः अत्रजाति
 रलंकारः॥ नीवानाता इति॥ देमेघयत्रधुरिचाहवाः जललवमुचः जलैः गवाके नेत्रा प्रापके ननीताः प्रापिता। नेत्रानयतीति
 नेतातेन। केन सततगतिना। वायुनायदिमाना यन्तनी। यस्मिन् विना नशि परचिचुल्लिकाः कर्मताप्राजावाहशः नीताः प्रापिता। आ

लमिकायत्रतततधात्तता कधंत्तता कामिनः विबुधवनितादा सुखरादाया विबुधाः विवहणाचनितायेषां ततधात्तताः ॥ १० ॥ सुखरादाया
 रनासहायायेषां ततधात्तताः घनकीदशाः काणः अहीराः तत्तवननिधयः अतवनस्यांतं अतत्तवनं अहीरा अहीरा अतत्तवननिधयोयेषां तत
 धात्तताः अनेन विसविनां कामिनां च वेश्याविलासलाः लसवप्रुचितमिह सिद्धताः सवति कधंसाद्विदेः किंनरैः कधंत्ततैरुजायं द्विः किंतत्तध
 नपतियशः घनः कीदशैः रक्तकं वैः रक्तकं गोयेषां तैरक्तकं वा स्तेविधतधाविधेः अत्रजातिनां मालंकारः ॥ १० ॥ यत्रो मत्तत्तनरेत्यादि ॥ द्विमेधय
 प्रयस्यां नगयां पादपाः वृक्षाः नित्यउफाः नित्यदेव्यानुजावातसुफाणि देः अनेनित्यउफाः एवंविधाः वृत्तं ताघनः किंतत्ततापादपाः त्रमरमुखरा
 त्रमरैः मुखराः वावालातधाविधाः तधानलिन्यः कमलिन्यः नित्यपद्माः कधंत्ततापादं पथेरा रचितवसना तधानवनशिपिनो गृहमदराः के
 को कंवाः वृत्तं ते ॥ केकयावाण्णउत ऊर्ध्वकं गोयेषां ततधाविधाः घनः किंतत्तताः नित्यसास्वत्कलापाः नित्यं तास्वहेदीपमारः कलायेयेषां तत
 धाविधाः यत्रयस्यां नगयां प्रदोषाः रजनीमुखराः नित्यदेव्या नित्यं चंद्रज्योत्स्नायेषां ततधाविधाः प्रतिहततमोहतिरम्याः प्रवृत्तं तप्रतिदताया
 तमोहतिस्तयारम्यास्ते ॥ ११ ॥ यस्यां यं काश्चादि ॥ द्विमेधयस्यां नगयां शितमयानि इंदुनीलतिर्मितानि तधा ज्योतिष्वाया ऊसुमरचनानि ज्योति
 षां नक्षत्राणां बायाप्रतिबंबं सैव ऊसुमरचनानि ज्योतिष्वाया सैव तं ॥ कानिदम्यस्वलानि ॥ स्वलाकारकातज्जहिमस्वाना ॥ नि ॥ यद्वाः र
 तिफलं त्रासेवंते ॥ रतिमु रतपर्यायः यदनेकाधः रतिस्मरप्रियोरागो रदंतं सैव फलं यस्पततधासोकमित्यर्थः तधाविधादविडं वहेउनादे
 उः प्रचुरंकल्पहृद्प्रसृतं मधुत्रासेवंते ॥ किंतत्तता निदम्यस्वलानि ॥ क्षिति मणि मयानि ॥ नीलमणिरचितानि ॥ कधंत्ततायद्वाः उन्नमास्त्रीस
 दायाः उन्नमैवस्त्रीसदायोयेषां ततधाविधाः अतएवरतिफलमेव दम्यस्वलेषु मधुपानमसिदितयत्तघनं वेश्यानिः प्रदतदः कविटको
 टिकं संकुलोवैजाज्जखैवदिरुपवने पश्चात्तज्जगदेके उत तज्जकारुत्तर्यमुखे उयदनेकाधः उकारत्तर्यमुखे पश्चेत्यादि ॥ कधंत्ततैश्च
 दूतेषु ॥ शनकैः वाद्यमानेषु ॥ घनः कीदशेषु ॥ तत्तंतीरधनिधु ॥ तज्जतीरोधनिर्येषां तेषु ॥ अत्रोत्प्रेक्षालंकारः ॥ १२ ॥ रक्तकंपादलकेत्यादि ॥ द्वि
 मेधयत्रयस्यां नगयां कामिनीनां अतिसारिकाणां रक्तकंपादरातिगमनंतयो ॥ त्रादलेन उक्तं ॥ चलनंतस्मात् अलघुर्धनसा राकंति

१००३३
 १००३३
 १००३३
 १००३३
 १००३३

शस्वतोऽप्यंशं तत्समितामि अहो गिरिगिरि सौ यद्वा इत्यंशः राम गिरिगिरि मेषु रामः मनोज्ञो रिरिः राम गिरिगिरि हिमाचलः तस्याः अमेधु वसतिं चक्रे जनको हिमाचलः तस्य तनया पावती तस्याः स्नानेन ० किं नूत
 ईश्वरः अस्मंग ० अस्मंगमिति मदिमायस्यास्यो ० केन शापेना कस्य चतुः ब्रह्मणः किं तूतनशा ० पेना वर्षतोपेना वर्षं हेतुं तत्र सोमः वर्षः सोमः लेन स्वकीयो यो सोऽधिकारः सहा ० रूपः ० तस्याः ० इम
 ॥ १ ॥ नमः सरस्वत्यै ॥ फलवर्द्धिं च राधीशं ॥ अणम्य परमेश्वरं ॥ आसु मे नि करिष्यामि ॥ मेघ इतस्य पंडितं ॥ १ ॥ प्राप्य प्रसादममलां करतलगतं च वज्रं
 सकलं ॥ पश्यति जनो यदीयं सरस्वती जयति जगदंबा ॥ २ ॥ कं काव्यं कालिदासोक्तं ॥ व्याख्यातारो वयं क्वच ॥ तथा पि क्षुद्रमालं ॥ मया व्याख्या विधास्यते ॥ ३ ॥ कदा ॥
 इदं यद्यपि गिरिनगरसागरसरिसरोवरकमलाकरवसंतो सवमलयानिलजलकीडः ॥ उष्णवचयचंद्रोदयास्तमयसर्गसंबंधादीनां महाकाव्यलक्षणा
 मत्तावस्तथापि महाकवि श्री कालिदास रचितं वादिदं महाकाव्यमुच्यते ॥ पूर्वकथानायकस्य नाम युज्यते ॥ अत्रास्मि मेघ इतं महाकाव्ये कथनायकस्य नाम ॥
 मापिकविना न कीर्तितं ॥ एतत्काव्यस्य इष्टं ॥ एतदसंस्कृतं तथा वक्तुं ॥ तर्जुनाज्ञानं कुर्वति ॥ ये च विस्वा सघातकाः ॥ तेषां नामानि तथा ह्यं ॥ शास्त्रस्यादौ वि
 शेषतः ॥ १ ॥ अस्मा कारणतः ॥ तद्व्याख्यायिकाव्यपदेशसु ॥ श्रायत एव प्राविडाश्रयेण प्रवासविश्लं सः कवेरत्र वर्णयितुमिष्टः स च कथामना शित्पवरार्पणामेन
 तद्वारसवत्रां वृत्ताति ॥ इति न तद्व्यासंगारविधानं ॥ गुह्यकोत्रनायकतया श्रितः ॥ तस्य विरहो नमत्र वादृते मेघप्रेषणमपि नायकमिति ॥ कश्चिं कांतेत्यादि ॥ १ ॥ क
 शित्पत्रनिर्दिष्टनामाय ह्यं राम गिरिगिरि मेषु विचूटलतपोवनेषु वसतिं चक्रे ॥ अस्मिदं रुतवान् ॥ राम गिरिगिरि मेषु ॥ राम गिरिगिरि मेषु ॥ राम गिरिगिरि मेषु ॥ किं
 ततोऽनिर्दिष्टं नूतु निजपुरीमलकां विहाय तत्र वासे को स्य ग्रह इत्यह ॥ तर्जुः प्रतोर्धनं ह्यस्य शापना स्तंगमितमदिमा ॥ अस्मंगतः मदिमा प्रादात्प्रयस्य सत
 वीकः नष्टर्हि ॥ कीदृशो मशापेना कांता विरहगुरुणा ॥ कांतायाः यो सौ विरहस्तत्र गुरुणा ॥ वार्यः कांता विरहगुरुस्तेन तदा कृतं तेन प्रिया वियोग इत्यह ॥ अ
 धवा कांता विरहेण गुरुर्मरिष्टः पुनः किं तूतेन शापेना वर्षतोपेना वर्षं यावदुच्यते वर्षतोपेन तदा कृतं तेन ॥ पदे वर्षं सारतं हेतुं तत्र उच्यते वर्षतोपेन तदा
 वर्षतोपेन किमिति तेनास्य शापो दायीत्यह ॥ किं तूतः सयद्वा स्वाधिकारप्रमत्तः स्वधामाधिकारो स्वस्वाधिकारतं त्रप्रमत्तः प्रमद्वरः संप्रदायगम्य आयमध
 कीदृशो धागप्रमेष ॥ जनकतनया स्नानं च लोकोदकेषु ॥ जनकतया सीता तस्याः स्नानं जलकीडाया ॥ वनियमविशेषैवायि निम्नाना नितेषु एण्डकं
 येषु सीताम जनपवित्रतो येषु ॥ जातिस्वत्ताव सुलस वा प्लानां नारीणां ॥ डलं सशीलनैर्मल्यं तत्र तस्या जगत्प्रसिद्धमतो राम स्नानया वनमं सत्यपि पश्यतां
 सीता स्नानपावित्रमेव ॥ निर्दिष्टं यदा स्तंगाररस ॥ जनितस्य रस्मरविकारप्रबंधनिमज्जिका मस्यास्य महाकवेः ॥ स्तंगाररसस्य पुरमंगने तिवनिता निर्दिष्टा
 वसंमतः पुनः कीदृशो धागप्रमेष ॥ स्निग्धवायातरुषु ॥ आयात्रातपोसा वस्तया उपलक्षिता ॥ स्तरवः यदा ध्याया शोलातदधैतवः यदा शर्वापरादिगुता ॥

विरह
 कांताय
 यद्वा
 कालिदास
 दः आ
 जवने
 यतः का
 रणिता
 किं नूत

नमः सरसपत्र जलसालिनः ॥ रातरवापुषतुष्टपि ॥ रविपरावर्तपिरेषा निश्चलः ॥ यात्रतः यात्रातरदः ॥ यद्यप्यत्रसंख्यानिर्देशो न कृतः तद्व्याप्य हो मासानित्यर्थः ॥ अथ के पंडिताः प्रथमदिवसे आद्यं प्रतिपदि
नंसा कर्तते तद्विद्वत्संस्कृतं तत्रागिरे प्रथो मासा नृ अतिवात्सल्यं घट्टवा नृ शेषा अवा रोसा भावर्तेत ॥ रापातो मेनुजगशपि नाडिते राश्याणां ॥ शेषा नृ प्रासा नृ गम्य चतुरो लोचने मालयि वा इति वचनात् प्रति पृ
हणा अवा रोसा मा ॥ पंच विंशति दिनै रधिकतरो संपद्यंते अपारप्रथमदिनं रक्षमादिनमगाह त्वया ऊर्वेनेतद्विपिन संघटते नृ वा रोसा मा ॥ पंच दिनै रनृ नासुः अतएकदशी दिनं च मकारं करोति ॥ १४

पद्यस्तटी गलाञ्जलिमवितरिष्येष्टां वायानपरिवर्त्तते ते वायातरवः अथावायापंक्तिस्तस्यांतरवः सरसपल्लवो ह्यासिनः वायातरवो येषु ते तद्यते
 शुवायात्राहोपि पंक्तिवाचकोप्यस्ति। रामोदशरघात्मजः तेनाश्रितो गिरिः पूर्वं सीतासमन्वितो रामः स्तत्रस्थितवानिति रामगिरिस्तत्रा
 श्रमातपोधननिवासा तेषु अनेनात्र निवसन् रामो देवादिभ्युक्तः सीतया साद्विधुनः संयोगं आससादत नममाप्येवं तस्यादिति विज्यते
 यद्यपि यद्गुणैकादिवातरामगिर्याश्रम इत्येकवचनमेव नाद्यंततथापि गाढो कंठा घटितरणारणकाकुली रुतवेतसो नेकत्रावस्वानं
 तवतिकदाचित् क्वचिद्वाश्रमे दिवसमतिवाहयतीति बहुवचनं अनेन वा नेकाश्रमपाविशं च पर्यवर्तस्य व्यज्यते ॥ १ ॥ तस्मिन् नद्रावित्यादि ॥
 २ ॥ ततोऽसौ यद्गुणैः कविति चित्तं सप्ताष्टौ मासान् नीचातिवाह्यतस्मिन् नद्रौ चित्रकूटे मेघंददृशं अर्धं अलुलोके दृष्टवान्। कीदृशः सकामी अ
 बलाविप्रयुक्तः प्रियां विरहितः पुनः किं विशिष्टः सकामी। कनकवलयत्तं शरिकप्रकोष्ठः कनकवलयत्तं शो नरि कौत्सपणस्रन्यौ श्रको
 ष्ठौ कलाविकेयस्य सप्तम्युजः कामी वसनी। अबलाविप्रयुक्तेन कतिचित् कतिचित् मासानि ग्रमितास्ततः क्रमेण विरदव्यथा संजातः।
 शरीरकृशतया कनकवलयत्तं शरिकप्रकोष्ठेन सतामेघोदृष्टः अत्र मेघंददृशं तिकोऽर्धः विरहविधुरप्रेयसी समास्वासेनार्धः। संदेशं
 प्रापयिषुः कामो मत्प्रयोजनसिद्धिरनेन सविष्यतीति मेघं निश्चि कायेति तावः किं विशिष्टं मेघं। आश्लिष्टसानुं आश्लिष्टसानुयेन स आ
 श्लिष्टसानुस्तं ॥ आलिंगितादिप्रसङ्गः। अतश्च पुनः किं ततः। वप्रकाडापरिणतगजं। वप्रकाडाध्वंतिटाघातकलिनिमिजं परिणतो
 दत्तप्रहारो योगजः तद्वत्प्रेरणीयं दृश्यं। सानुलेभेन सविष्यतीत्यर्थः कदाददृशं। आषाढस्य प्रथमदिवसे। अंतादे ग्रीष्मावसाने। अ
 लिमायां केचित् प्रकारशकारयोर्लिपिमादृशामोहात् प्रथम इति प्रतिपत्तिप्रौ अथवा अविश्रुतस्य दिवसः अदिवसः तस्मिन् अदिवसे एकद
 श्यां ॥ २ ॥ तस्य स्थितेत्यादि। राजराजस्य धनदस्यानुचरो विरं विरकालं यावत्तदध्वो चिंता प्रसन्नो बलवत्। चिंता प्रसन्न इति कोधः। उरकपयः क्रि
 लो बलवत्। तकिं उवा। तस्य मेघस्य पुरतो अग्रतः कथमपि मदतावष्टेन विरहवेदनादौर्बल्येनैस्थित्वा। कथं ततस्य मेघस्य। केतकाध
 नदे तो। केतकानां केतकाकुसुमानां आधानं निष्पत्तिस्तत्र द्रवतस्य। केचित् आधानं गतं यदणमावकृते तत्र आधानं न शब्देन गतं यदणमिवाव्यवा
 गजवत् प्रकृत्या ॥

प्रवर्तते स्वीकारपरात्तवन्तीति साव. यद्वा रूपगोलरुतयाद रिङ् तत् प्ररुतौ स्तनावविषये रूपणाचेतनाचेतनस्वसाचपरिजनविकला इत्यर्थः
 अर्धांतराभ्यामलंकारः ॥ ५ ॥ जातमिति । अहो जलदं वां सवन्तं शुक्लरावर्तकानां मेघविशेषाणां वंशो अचये ज्ञातं उत्तमं अहं इति शेषः अवैमि जा
 नामि । जलं दातीति । जलदस्तस्य संबोधनं विधीयते ॥ ७ ॥ कुरं पानीयमावर्तयंति यथा कामं एधिष्यान्मयंतीति जगत्प्रातिकरणवमेतेषां यज्यते
 किं विशिष्टं वंशो । सुवनविदिते । सुवने त्रिसुवने विदितो विरमातो सुवनविदितस्तस्मिन् ॥ किं विशिष्टं वंशो सवन्तं । पद्मोनः शक्रस्य इन्द्रस्य प्ररुतिषु
 रूपं । प्रधानपुरुषं अमात्यपुरुषं । अत एव इन्द्रो वैवर्षति वेदवाक्यं प्रवर्तते । पुनः किं ततो वां सवन्तं । कामरूपं । कामरूपं धारयतीत्यर्थः मनो इह
 दं अत एव पुष्पं मेघातिरुक्तामेति वदुर्माणमनुगुणं स्यात् । विस्वोपकारिणां मेघानां कुले प्रसूतं तेन कारणेन वयि अर्धिव्याचकचमः दंगतः
 कथं ततो दं । इरबंधुः इरेबंधुर्तायाय स मरुबंधुः बिप्ररुष्ट सार्यः प्रस्तावादत्र बंधुशब्देन कलत्रमेव गृह्यते । कस्मात्तद्विधिवशात्तदेव पारतं
 जातं । अधवा बंधुबंधुजनः यदि कश्चिच्छजनोपि समीपवर्ती भवति । तदा तमवयोजयामि । परं देवादेक एवादमवते न वां यावयामीत्यर्थः न चेत्
 दधुक्तं । यत अधिगुणगुणाधिके च सिंघातता प्राधना मोघापि निष्कलाः पिवरं श्रेष्ठा प्रवर्तते । अधमं नीचे तुल्यबुका मापि प्रसांसितलापाः पिनव
 रं मेघाः । पित्र मोघाः पिवरं । लब्धुका मापिनवरमिति कोषः यद्यधिकगुणप्राधितो न ददाति । तदा स्पेव वचनीयता । नयाचि तुरधमात्स्य लं कामो
 पियाचको निंद्यत एवाध्वान्तरास्या सोऽलंकारः ॥ ६ ॥ संतमानां वरमस शरणमित्यादि ॥ यद्वाहो नित्यसंबंध इति यत्र यस्मात्कारणात् संतमानां
 पुरुषाणां वंशरणमसिब कुवचनं वा । मिस्तचक मन्येषामपि । पर्वतवृक्षादीनां देवदहनहृत्मानानां वमेव निर्वापयिता । अहमपि वि
 रह संतमोस्मि । तत्तस्मात्कारणात् देवयोद्दे मेघमेममप्रियायाः संदेजं हरनयप्रापय । स्वयमगमने कारणमाह ॥ किं विशिष्टं यमेम
 धनपतिको धविश्लेषितस्याधनपतेः धनदस्य यौसौ क्रोधः तेन धनपतिको धेन विश्लेषितो विजो जितः धनपतिको धविश्लेषितस्तस्य ॥ हे
 मेघते वयाय ह्ये श्वराणां अलकानामवसति गंतव्या यातेषाः किं विशिष्टं अलकानाम । बाह्योद्यानस्थितदरशिरश्चंडिका धोतदम्पा । अ
 नेन नित्यं निवासी सकलज्जने प्रत्यहो हरस्तनतिष्ठति तदीयशिरश्चंडिकया धोतानितमखिनी स्वपिनिरस्ततमोमलादिदम्पाणियस्यासा

स्वेवा रूपं

किं विशिष्टाव
उद्धृता लक्ष्म
ता: उत्तरुद्ध
पदोत्तरलक्ष्म
कुटिलके शप
यति यकाति
परिकवे ५२

५ रामगिरि ५६

नितं दत्त मित्र

५ सुसाप्रिति

५ कर्त्रिष्य

५ उत्तिरिष्य

५ तेनास्मदो

५ रूपमेवितवे

५ उपादेयवृक्ष

५ हेमद्यस्मति

५ पर्वतस्य ५८

तथा अनेन चातिज्ञानकधनं प्रस्वानदी श्वरदर्शनलासप्रलास नंचवत्तते। अत्र देउरलंकारः। ॥ ब्रामास्तुठं पवनपदवीमित्यादि। देवा रिद
वां सवंतं पवनपदवी गमनमास्तुठं पदिकवनिताः प्रहृष्यते। आलोकयिष्यते। ताः किं कुर्वन्त्यः आस्र संत्यः स्वस्ती सवंत्यः कस्मात् प्रत्ययात् निश्चयावत्
वत्तं मेधागमे प्रियः प्रत्यागच्छति। उक्तं नेका र्धे प्रत्ययो विस्वास सपद्य ज्ञान निश्चयादिषु यतः कष्टरु तिधारोऽपि त्रयि सन्नदे प्रगुणित सुरधनुस्तडित्वा
ता गजिनादि सामग्री के विरह विधुरां वियोगाकुला प्रेयसी उपेक्षेता विरहयेत। यदि माह शोडः तंगो न्योपि परा यिन्नो न सवेत्। स्वाधनादिकां तासिः सद्गरममा
णा प्रावृषमतिवादयंति। सन्नदादयं शब्दा एव मादोपचारिकाः अत्र व्यतिरेकोऽलंकारः। ॥ आष्टव स्वप्रिय सखमनुमित्यादि। ॥ इदानीं प्रायेणोपते दे शतामह
॥ हे मेघ अमुं शैलं पर्वतं चित्रकूटं आष्टव स्वमुक्तापया किं विशिष्टं अमुं पर्वतं। प्रिय सखं प्रिय आसौ सखाव सतधातं। इष्ट मित्रं। पुनः कथं त्वत्तं। उं
गं उच्चैस्तरं पुनः किं विशिष्टं शैलं। मे पलासु निम्नप्रदेशे श्वरघुपतिपदे रा मया ह प्रतिविंवितैरं कितं विक्रितं। अनेका र्धः पदस्वानेवा के पादे पदे वि
क्रेत्यादि। ॥ किं त्वतैरघुपतिपदेः पुंसां धरुषाणां वंद्यैः नमस्काराहैः इति यावन् नो किं यस्यादेकाले र्सर्वस्मिन् समागम समये त्रया सदसंयोगमेत
विर विरहजं बाण प्रभाणां त्यजतः स्नेहय किर्तवति स्निह्यत इत्यर्थः पर्वतादि जलद्वय दृष्ट्या स्निग्धा सवंति। एतदेव सखि वं य विरेण सुहृदि ह
ष्टे वाप्यस्नेहो जायते। अथवा अयोपियः किल विर विरह डुरिक्तो तवति। तसंयोगे सति उत्सं बाणं अशुं मुंचति। संयोगमेत्येति बाणमोहापे
हं पौर्वकाल्यं स्नेह क्रियापेक्षं वा न वत्त मेका की वृज नूत विष्यतीति श्रुत निमित्त कधने नो साहय्यनाह। ॥ एमंदं मंदं नुदति पवनः। ॥ देधनयथा पवनो
नुकूलः वां सवंतं मंदं नुदति प्रेरयति। दृष्टानुगामी मृडकूलो गतिश्चा नुकूलोऽतिशयते। च समुच्चयेन केवलं वायु नुदति। वृञ्चनः वातको बष्पी
हकः मधुरं अदीप्तस्वरं यथा स्यादेवं तन्धानदतिशयायते। किं विशिष्टः वातकः वामः वामसारा श्रितः पुनः किं त्वत्त धातकः स्तोय गृकुधुः तोयासि
ला उकः एवंविधः पवनः एकी च गमने श्रुतः इति शकुन विज्ञया। नूनं निश्चितं सवंतं वां खे आकाशे बलाकाः विसकं विकाः से विष्यंते। किं विशि
ष्टाः बलाकाः आवद्धमालारवितपंकयः अथवा आवद्धमालारवितपंकयः कुसुममौक्तिकादि दामसारा रिणः पति मत्तिसरं त्यपरापि प्रती पदर्शिन
इत्युक्तं मेशः कथं त्वत्तं सवंतं। त्वय न सुत्तं गं दर्शनीयं। कस्मात् गतस्मिन् दृष्ट्या परिचयात्। गतं स आधानं धारणं तदेव दृष्ट्या स्नेन परिचयस्तस्मा

५ रकली वा रक
५ रावराणां श्रीधर
५ नथराः नथराणा
५ वसुधुवस्थ पय
५ दालतादि संप्रि
५ दत्तवः इत्यपी वा
५ मित्रः पुहृद
५ ५८

५ अती हनित्र ५८

५ अतिमत मित्र ५८

५ प्रस्तावे प्रस्तावे

मेघदूतटी०

ताप्रतिवर्षीगतीक्षानोसवोसवदागमेतासांसवतीति। विरपरिव्यातगतीक्षानं च महेलानां मदासु सवः यस्मागमे मदो सवोसवतिका
नामतस्य सेवानुक्त्या दिति। अत्रानुमानमलं कारणं॥ १० लां चावश्यमिति॥ चराक्षः समुच्चये। न केवलं मायेवलं कास्त्रांसे विष्णुते। तथा एतद्
तावादेव राऊनसज्ञावातश्च विद्वतगतेः प्रवनप्रकोयादितिरस्वलित गमनस्तात्त्राट्टायां अवश्यं निश्चितं दृश्यसि। अवलोकयिष्यसि
त्रारजायेति वंमदीयो बंधुरिति प्रकारांतरेण प्रणयवचनं। कथं तूतांतां। साध्वी एकपत्री एकसायं पुनः किं विशिष्टं दिवसगणनातस्य
रां। एतावन्ति वृत्तीतानि इव सिष्यंते चेति तथा व्यापनां जीवंती। एतेषां उद्याणामपि विशेषणानां कार्यकारणत्वात् यतएव पत्रीततो दिव
सानुगणयति वं कथं नानासि अत्र सः जीवंतीति अमुमेवार्थे दृढयति। दियस्मात् आशाबंधः वां विताध्वं साविगं सावनावधे अनेनेति संब
धः आशाबंधः कर्ता अंगनानां हृदयं ऊ सम सदृशं ऊ सुम सुऊ मारं प्रणयिस्नेहवत् विप्रयोगे सति सद्यपातितकालमेव पतत्त्रा य सोव
ऊल्येन रुणादिविरद डस्वितं मरणाध्यवसाया निवारयतीत्यर्थः अत्रापि पतत्त्रा रजादिबंधने धार्यते इत्युक्ते लेशः केचित्सद्यपातिप्रण
यतीति वृत्तितत्र संगतं अत्रानुमानमलं कारणं॥ ११ कुरुंयच्चेति॥ हे मेघ एकाकिनः किल मार्गे गमनमसां प्रतमिति सदाय संपत्तिं दर्शयन्नाह॥
तवतो तवरा ऊहंसाः प्रसिद्धाः पक्षिणः फ्रणवरणावहनाः सदायाः संपश्यते। अग्रे सरात्तविषंति। राजपदविशेषेण अमीषां उत्तमवंप्रति
पादितं उत्तराजोः सदृसंगच्छेयात्। कथं पुनः पक्षिणः सदायकत्वेन उपनाः। वंगगनगतिस्तेपि गगनगमिनोऽतएवाधसदायसो युक्ताः दंसाते
कस्मात् सदायिकत्वेनोपाताः सत्यं। वंचजलधरस्ते वज्रलसविनः इति समानशीलव्यसनिनां सखिवमाख्यातं ननु निःपाधेयानां पक्षिणोः
स्वंपुनर्विचार एतन्निराशावकं कथयति। विशकिशिलयच्छेद इत्यादि॥ विशानां मृणालानां किशलयानि अत्राणितेषां चेटाः पंडा नितानेवंपां धे
यं पक्षिहितं संवलयेषामिति। परिवयमात्रेण अमीमया सदकतिवाहरं गमिष्यंति। इत्युक्तं॥ अकैलाशमिति। कैलाशं यावत् कथं तूतां हं
साः मानसोकाः प्रावृषिवरलामानसं सरोऽनुसरंतीति प्रसिद्धिः अमीषां उक्कलिकायामपि किं कारणं इत्यादि॥ तवतया विधंगर्जितं शुवा
कीदृशंगर्जितं। यत्र मदीयव सुंधरा मपि उज्ज्वलं धातपत्रां कुरुं प्रसवति। उज्ज्वलानि शिल्पाणि लुप्तमिस्फोटानि वकानि तान्येवातपत्राणि

यस्याः। एते न मेघश्लाघा॥ यस्मिन्मात्रमपि वसुंधराया एवंविधा संपदमाह भोति तस्य व्यापारे किं न विधास्यतीति। वकारः क्रियासमुच्चयेन केवलं
मरालानुक्तं वयति। मही एवंविधां च विधत्ते॥ १२ मार्गं तावदित्यादि॥ हे जलदंत तावतावत राहूक मस्तकः मेमम कषयत गदतः सतः मार्गं पंधानं
शृणु आकर्षणं। येन पंधा वंगमिष्यसि। तन्मार्गं शृणु। किं विशिष्टं मार्गं तस्य याणानुरूपं। नवजमनयोग्यं। हे जलदंत दनुषं ध्यातुमा र्गं श्रवणादनु
पधात् मेमम संदेशं शोष्यसि निशामयिष्यसि। किं विशिष्टं संदेशं श्रोत्रपेयं आदरश्रवणीयं। श्रवणं सुखदमित्यर्थः हे जलदंतं विनः सनयत्र
यस्मिन् मार्गे विनः विनः सनस्वेदितः वेदितः सनगंता असियाता असि। किं रुचा शिषरि उपर्वते उपदंस्त्वानं प्राण्य। अन्योऽपि पविः विनः सनसिष।
रि उपर्वते उपहृष्टे उपवापदंस्त्वानं निवेष्टपातद्वत्वं। उमः किं रुचा। हाणः हाणः सनवचनः श्रोतसां निर्गणानां नदीनां पर्याजलं उपयुज्यपीडा। किं विशि
ष्टं यः परिलघुः निर्मलवात्साधवोपेतं। अन्योऽपि धाहीणश्च श्रोतो जलं पिवति। श्रोतो राहोत्रश्च ववाची ननु नः नदी पर्यायः॥ १३ अदः संगमित्या
दि॥ इतः अस्मात्स्वानांतरामगिरिलहणधदेशात् उत्पतगच्च। कुरुवं आकाशं प्रतिगच्च। किं विशिष्टं सत्त्वं उदन्मुखः उत ऊर्ध्वं मुखं यस्य स उ
दन्मुखः उन्नरा दिगतिमुखो वा। कस्मात्सरसनिबुलात्। सरसवेतमवहसप्रदातृत्वं किं ऊर्ध्वं। पविमार्गे सुलहस्ताक्लेपावपीवरकृष्टि
रग्रहणान्परिहरन्त्यजनः। केषां दिग्गजानां दिग्गजानां। उमः किं विशिष्टं स्त्वं। सुगंधसिद्धांगनातिः सुगंधाश्च तासिद्धांगनाश्च सुगंधसिद्धा
ंगनास्तातिः तद्वाक्तातिः वकितवकितं यथास्मादेवं तच्चादृष्टो माहः दृष्टोऽत्रोः किं नूतातिः सिद्धांगनातिः श्लुत्सुखीति ऊर्ध्वनिनातिः किं प्र
श्रेष्ठदिति विकल्पे पवनः सततगतिर्मातरि स्त्राः अदः पर्वतस्य संगं सानुं किं हरति नयति। अतो हेतो ऊर्ध्वनिनातिः॥ १४ रत्नवायेत्यादि॥
प्रयाणातिमुखमसि नवल्लपालात्तापणोनांतोदं प्रलोत्तयनाह॥ हे जलधर आखंडलस्य इंदुस्य एतत्प्रत्यहं पुरस्तात् अग्रतः रधनुः
खंडं प्रस्तवति उत्तयते। कस्मात् वल्मीकाग्रात्। पिपीलिका विकारो विरुतो मृतसंचयविशेषो वल्मीकः तस्य अग्रं वल्मीकाग्रं तस्मात् वल्मीका
ग्रात्। उत अग्रवा। वल्मीकः सजलो धनः तस्मात् उत्तयते। तत्तद्वनुकमिव प्रेक्षां प्रत्यहं रत्नवायावतिकरश्च रत्नानां मणीनां वायाकांत

नउनः उर्जर
इत्यर्थः x३
अदमेघ x४

मधस्तरी

यः तासां व्यतिकरः मिश्रीतावः स इवायेन धनुषातेतव वस्त्रः शरीरं श्यामं हरिद्वर्णं अतितरां अतिशयेन कांतिं द्युतिं आपन्नते ल
प्सते। केनेव बर्द्धो वा यथा मयूरस्य पिबेन विलो नारायणस्य द्युतिः उत्पद्यते। किं विशिष्टं स्पविलो नोपवेष्टस्य वल्लवकल्पस्या गोपा
ला किल कलितचेतसा किं किंचिदपरिचयं विभुं आदियंते। किं त्वेन बर्द्धेण। स्फुरितरुचिना। स्फुरितादेहाप्रमाना रुक्कांतिर्यस्य सतदा
विधः तेन त्वेन प्रोत्समितकांतिना। न केवलं पृथिव्यस्थितस्य तव शोभा ला स एव विषयो पत्तो गोपित विष्णुस्येतद्दर्शयितुमाह॥ १५३
द्यायत्रमित्यादि॥ हे मेघलघुगतिः सत्वरगतिः सनत्तयः पुनरपि पश्चात् उत्तरेण उत्तरा मुखेण उड्गात्। किं रुक्मामना क किं वितमालं ग्रामा
तराटवी आरुह्य। तस्योपरि स्थित्वा। किं विशिष्टं मालं। मद्यः सीरो कण्ठा रुचं। मद्यः प्रत्यग्रं सीरो कण्ठा लांगलमुखोत्पन्नं तेन मुरलीणि सुहृ
शानियत्र तत्र वा विधे। किं विशिष्टं वं रुनपदवधलोचनैः ग्रामतरुणी लोचनैः प्रीयमानः सादरमालोक्यमानः अत्यादरावलोकनं पान
मुच्यते। किं विशिष्टं लोचनैः च विकारानतिज्ञैः च विचित्रमेषु अयं उचितैः पुनः किं त्वेन लोचनैः इति हेतोः प्रीतिस्त्रिधेः प्रीत्या स्नेहेन स्निग्धानि प्री
तिस्त्रिधेः प्रीतिस्त्रिधेः॥ अस्माकं अन्नदोयमिति। प्रीतिदादेः इतीति किं रुषिफलं कर्षणे सस्यफलं वयि श्यायत्वं। सवति वदधीनं वद
दृष्टानि पद्यत इति सावः॥ १६॥ ग्रामासारेत्यादि॥ ए विविध्या मस्नानककधनेन अमुक्तयः प्रलोत्तयन्नाह॥ हे मेघसानुनामा मृकटः पर्वतोना
मः वान्तवंतं साधु शोसनं यथा स्यादेवं तथा मृकमस्तकेन शिरसा वरुति धारयिष्यति। मृकः पदेन आदरप्रतिपादनं। किं विशिष्टं वं। आसार
प्रशमितवनोपलवं। आसारेण वेगवद्वर्षणेन प्रशमितो अपनीतो वनानां तदा श्रितकाननानां उपलवोपादया वकस्त्रोषोयेन सतं। एतेनास्य
उपकारकारणं न गितं पुनः किं त्वं वं। अधश्चमपरिगतं। मार्गवेदयाप्तं। अमुमेवाधं स्पष्टेनार्धेन स्पष्टयति। कविः कुद्रोपिलधुरपिमित्रे
सुहृदि प्राप्ते समागते सति। मंशयाय निवासाय विभुविः परामुखेन नतवति। न ज्ञायते। कथा प्रथममुक्तत एहया। प्रथममुक्ततस्य या अ
पेक्षा प्रथममुक्ततापेक्षा तथा प्रथममुक्ततापेक्षा। अथ मुक्ततासेमं नदि चर्चयेत्ताया तया तेन प्रकारेण उच्यते उन्नतोयः स किं विमुखोत्त

माले २३
* क्वं च तं वा
आसार प्रश
मितवनोपल
वं आसारेण
वेगवद्वर्षणा
प्रशमितः रु
पनीतः द्रवो
पलवोयेना
सो १८

2

श्रुत्योऽस्मिन्
वसनः कटुकं
कषायं पटला
ति ०५

मेघदूतः

माह॥ नीपंदृष्टाहरितेत्यादि॥ देघनसारंगात्तमराः नीपदलगप्रस्रवानाः सारं मधुरंगा यंतीति सारंगाः त्वमराः ते तव माग्रं अध्वनं स्तव
यिष्पंति परस्परं कघयिष्पंति॥ किल अनेन पद्मा प्रस्थितो मेघः परमस्मातिः मंदताग्रेः नदृष्टः इति परस्परं कघयिष्पंति किं क्वचानी पंकदं
वक्त्रं सुमंदं दृष्ट्वा अवलोक्य किं विशिष्टं नीपं के सारैः मकरं द्वाभारैः हरितकपिशं हरितं वतत्कपिशं च हरितकपिशं॥ नीलकपिशं॥ कर्म
धारया समासः किं ततैः के सारैः अर्द्धरुद्धैः अर्द्धसमुत्तिचैः कंदली दर्शनं प्रस्तावे प्रक्रमाच्च सारं मधुरंगं वंतीति सारंगाः हरिणा तव माग्रं पंधा
नं स्तवयिष्पंति किं क्वचा वधुनः प्रकारः क्रियासमुच्चयाधः अनुकचं कचं कचं अनुलक्ष्य कचं अनुकचं कंदलीः कंदलु श्रेणी रालो
क्व॥ कचं क्वचा कंदली॥ अविर्त्तत प्रथम मुकला॥ संज्ञत नूनं नवनकोरकाः वधुनः दग्धा वरणोः वीतगवात्त घ्राणा प्रकरणाच्च सारं
सलिलं गच्छंतीति सारंगा करिणाः ते तव माग्रं स्तवयिष्पंति॥ किं क्वचा उर्व्याः पुनः गंधं आधाय सिंधिचा॥ के पुदग्धर एषु॥ ग्रीष्मदा
वत्पुष्टकाननेषु॥ किं विशिष्टं गंधं अधिकं सु रतिं॥ अति जाय सुगंधि॥ उर्व्याः पृथिव्याः गंधः स्वात्ता विकारवज्जलकणसिक्कायाः पुनः
त्तया त्वं सवतीति उक्तं॥ कवित्तरयः इति कघयंति॥ कर्दमा कलायां श्ला॥ विलायां गलानां मदान्कष्टः वरणसंक्रमणवात्तयस्यागमे
यस्या स्वाप्ते मदं कष्टं समुत्पद्यते॥ सदहागमं कघं स्तवयिष्पंति॥ अत्र गजाः निर्धारिताः उत सारंगा वप्यीदृका स्ते माग्रं स्तवयिष्पंति॥ किं
विशिष्टं स्पते जलवमुचः लललवान् जलकणान् मुचतीति जललवमुचः तस्य जललवमुचः तोयजलवर्षिणः ते तु जलकणा कां हि
णः अतस्ते माग्रं स्तवयिष्पंति॥ २१ अंतो बिंदुयद्गोत्यादि॥ दे मेघसिद्धाः देवविशेषाः प्रियसद्वचरी संतत्रमा लिंगिता निमानयिष्पं
ति अनुसविष्पंति॥ अन्यमनस्कानां सिद्धानां वदीयोर्जितगर्जितमाकर्ण संज्ञा तसं त्रमाणां वल्ले तव नितानां चादुशत दुर्लसान्यपि
स्वयंकं वयदा श्लेषमुत्तगानि गाढोपगृह्णानि अकस्मादयत्र साध्या निरविष्पंतीति तावः किं क्वचा स्तनित समये गर्जितकाले चोत्तवंतं
मासाद्य घाप्य किं ततानि प्रियसद्वचरी संतत्रमलिंगितानि॥ सो कं वानि उक्तं गसहितानि॥ सिद्धाः किं क्वचैः चलाकाः विसंकटिकाः
अरिगणानया अस्यां पंकौ इत्यंतः सर्वतो गगने वपरि संस्थिता निर्देशंतः अंगुल्यग्रेणादर्शयंतः किं तता वलाकाः श्रेणीत्तताः अथे

वनसिद्धि
षादः

सिद्धा

एषः श्रेणीयोत्तवंतिश्रेणीत्तताः पुनः किं सिद्धाः किं कुर्वतः वातकान्सारंगान्वीरुमाणाः अवलोकयंतः किं त्ततान् वातकान्। अंतो विं ड्य
 दणारत्तसान्। अंतसां विंदवः अंतो विंदवस्तेषां गृहणंतवरत्तसोयेषां तेतघातान्॥ २२ पाद्योदस्यरामणीयकविलोकनेन कालविलंबं निषेधय
 उमाह॥ उत्पश्यामीत्यादि॥ हे स खेदे भिन्नतेतकालद्वेयंकालविलंबं उत्पश्यामि उत्थावत्येन दृष्ट्वा माते किं कर्तुं मित्रोः दुतमपि शीघ्रमपि मत्त
 प्रियाधेममत्तद्विदेतोः प्रियासो गंतुं मित्रोः मम प्रियं मत्तप्रियं तदेवार्थः प्रयोजनं यत्र गमने तत्तमद्वितदेतोः अस्मत्प्रियसंदेहकघनाध्वंवा॥ ककाल
 द्वेयं तविष्पतिपर्वते पर्वते। तत्त तित्तत्तति। किं विशिष्टे त्तत्तति। ककुत्तसुरसौ। अर्जुनदृष्टसुगंधं। किं विशिष्टं। सुक्तापांगैः मयूरैः कधमपिकेन
 पिप्रकारेण प्रद्युष्टातः रुतासुधावानः किं त्ततैः सुक्तापांगैः सज्जलनयनैः चिरकालसुहृद्दर्शनेन बाष्पवारिहरितेन वैः किं रुक्ताकेकाः वाणीस्वा
 गतीरुता। अस्वागताः स्वागता रुक्तास्वागतीरुताकेकातं प्रतिस्फुटदन्ति नवककुत्तमकुक्षुमसुरतिवृक्षनिबद्धवसते सादरोद्दीरिततारमयूररवाया
 कर्णनमुदितचेतसः तव कियतारपिकालकला विलंबः संताप्यत एव इति तावः तवानूद्यं गंतुं गमनाय अशुसीध्वं वसते। व्यवसायं कुर्यात्॥ २
 ३ पांडुश्चायोपवनेत्यादि॥ हे रुलददशाणां देशाः हं सामरालाकतिपयदिनस्वायिसंपश्यते संतविस्पंति। कतिपयदिना निति हंतीत्येवं शीला
 हं सामरालायेधुतोयावदंतो रश्मिनीरंध्रजलधरधाराधोरिणीतिः अतिलोडलन्याविलयति तावत्तदहं सावस्त्वनं युज्यते। किं त्ततादशा
 षाः परिणतिफलरूपामज्ज्वलनांताः पक्वपलैः उपामाकालकांतयः जंघ्वनानां अंताः पयंताः येधुते। कसति। त्वयित्तवतिसमाप्तने सतिधु
 नः किं त्ततादशाणां आकुलश्रामचैत्याः आकुला विसंखलाग्रामाणांचैसाश्रुतापादपायेधुते। पुनः कधं त्ततादशाणां केतकैः के
 तकीधुपैः पांडुश्चायोपवनवृत्तयः पांडुश्चाया अवदातकांतय उपवनानां उद्यानानां वृत्तयः कंटकिवीरुदो वृत्तयोयेधुते। किं त्ततैः के
 तकैः स्रवितित्रैः स्रविसमुत्तित्रैः पुनः किं त्ततैः केतकैः गृहबलितुजांचटकानां नीडारंतैः आलयोपक्रमैः॥ २४ तेषां दिहुप्रधितेत्यादि॥
 हे मेघतेषां दिशाणां राजधानीरुपनिवासनगरीदिहुआशासुसद्यः साधुगवा समासाद्य अविकलं संदर्शकलं अतिरूपं कामकव्यस्फामित्तावस्प
 लब्ध्राश्रयसो। किं विशिष्टं राजधानी। प्रधितविदशालरूपा। प्रधितं विख्यातं विदिशो तिलरूपां नामयस्याः सा प्रधितविदशालरूपा तांतघाततां॥
 हे मेघवेत्तवत्याः नद्याः पयोजलं यत्तुस्मात्कारणात्प्राप्तमसि। किं विशिष्टं पयः। पांडुश्चादिष्टं। पुनः कधं त्ततं। तलोर्मिंतुल्यवीवि। पुनः कधं त्ततं प

यथायतेषां
 पांडुनराश्रय
 नायव्यवसाय
 विदधाति अ
 वाउमानालंका
 रः। अहं मवदस
 मवदशसमृद्धा
 तिकान्ताला
 रंत्तय प्रलसय
 वाद प

अत्रोपमालकारः॥ विलासवासोचितसहविकेतनविश्रामोद्देहेनवारिदसात्मश्रुतिदर्शित
नाह॥३॥

मेघस्तटी०

यः तीरोपांतस्तनितसुतगं। तीरोपांततटनिकटप्रदेशे॥ प्रत्यादत्यास्तनितंधनितंतेश्वनसुतगंसुंदरंयत्तपयः। ततततपयः। किमिवसत्तूतंगंसत्तू
विलासंसुखमिव। आस्यमिव। त्रसंयुक्तंसुखमिव। यतः अन्योपियः। कश्चित्कामुकोराजध्वनीगञ्जति। सोपिमणितकूजितसुंदरंयथातवति। एवं
वेत्रवत्साः। वेत्रेणप्रताहारदंष्ट्रेणरहितायानाधिकायाः। स्वाडुमधुरंसुखंपीवाकामितायाः। फलंलसते॥२५॥ नीचैराख्यमित्यादि॥ हेमेघनाचिरा
ख्यंतीचैरित्याख्यासंज्ञायस्यासौतंगिरिशैलं अधिवसेअध्यासयो। कस्मैतस्मिन्नदोमार्गविश्रामहेतोः। मार्गवेदाऽपनयनाय। उत्प्रेक्ष्य
तेकदंबैः। नीपपादपैः। रुवावसंपर्कात्सवत्संगमात्। उलकितमिव। जातरोमांचमिव। सुहृदालिंगाननप्रणयिनः। उलकक
लिकाकलितवक्षुषः। संपयंते। किंविशिष्टैः। कदंबैः। प्रोटपुष्पैः। विकसितकसुमेयः। गिरिः। नागराणां। नागरिकलोकाणां। च
उराणां। वायौवनानितारुण्यानिशिलावेश्मसिः। उपलगदहैर्दरीतिः। रुवाप्रघयति। प्रक्षापयति। किंस्ततानियौवनानि। उद्दामा
निउदारणि। किंविशिष्टैः। शिलावेश्मसिः। पण्यस्त्रीरतिपरिमलोजारितिः। पण्यस्त्रीणां। पण्यगनानां। रतिषुसुरतकेलिषु
यः। परिमलतद्वत्पुरुषप्रलिप्तचंदनादिविर्मर्दनामोदस्तंउद्गिरंतीति। उद्गमंतीति। एवंशीलानितैएवंस्ततेः॥२६॥ विश्रान्तः। इत्यादि॥ हेमेघस्त्रि
श्रान्तः। सन्। कामलालताउविहंअध्वानमुपदेहंआह॥ हेमेघः। वंविश्रान्तः। सन्। रुताध्ववेदापनोदः। सन्। ब्रजगञ्जयायाः। वंकिं। ऊर्वन्। उद्या
नानां। आरामाणां। धूपिकाठालका निमल्लिकासमूहानिस्तिवन्। उद्गन्। केनवज्रलंकाणोः। प्रथमजलकराविंडसिः। किंविशिष्टस्त्रुपफला
वीमुखानां। धूपफाणिलुनातीति। उफलाविनस्तेषां। कर्मण्यारब्धादानात्। तत्रातपप्रतिषेधात्। हृणपरिवितः। हृणेतस्मिन्समर्थहृणंवा
परिवितः। प्रणयितवन्। किंस्ततानां। धूपफलावीमुखानां। क्लृप्तकसौत्सलानां। स्नानश्रवणोदीवराणां। कयागंडस्वेदापनयनरुजा। धूपफाव
चयप्रयासजनितकपोलश्रमजलश्रोत्रनपटयातधाकस्यस्पर्शचललोचनां। बलरुवात्मात्मनिनानीतानि। अधः। रुता। निकल्लिपला
निप्रतीयंते॥२७॥ वक्रः। पंधेत्यादि॥ हेमेघसवतस्तवयदपियद्यपिउत्तराऽ। शां। उदां। वां। दिशश्चित्तस्यगर्भतः। वक्रः। ऊटिलः। पंधा। मार्गः।
स्यात्। तथापि। एवंसत्यपिउत्तरयिन्योः। अवंत्याः। सौधो। संगप्रणयविश्रामात्मत्तः॥ सोध्यनां। सुधधवलितपंसमानां। उसंगेकोडे। तस्य
प्रणयेनस्नेहेनपरिचयस्तस्मात्। विमुखोमात्मत्तः। तत्रतस्यांनगयां। गिदिवेत्। पौरंगनानां। नगरनारीणां। लोचनैर्नैत्रैः। नरमसिनक्रीडसि

अत्रोपमालकारः॥
२५
२६
२७
२८
२९
३०
३१
३२
३३
३४
३५
३६
३७
३८
३९
४०
४१
४२
४३
४४
४५
४६
४७
४८
४९
५०
५१
५२
५३
५४
५५
५६
५७
५८
५९
६०
६१
६२
६३
६४
६५
६६
६७
६८
६९
७०
७१
७२
७३
७४
७५
७६
७७
७८
७९
८०
८१
८२
८३
८४
८५
८६
८७
८८
८९
९०
९१
९२
९३
९४
९५
९६
९७
९८
९९
१००

तदा असिबं वसितः कधंस्ततैर्लोचनैः लोलापांगैः वटुलश्रुतैः पुनः कधंस्ततैर्लोचनैः विद्वद्वा मस्फुरितचकितैः विद्वद्वा मेनस्फुरि
तेनचकितानि त्रस्तानितैः तद्वात्तले मंगा कलाय रुचिगुणेष्वपि त्रस्तैः ॥ २९ ॥ विद्वोत्तेत्यादि ॥ मार्गो प्रदेशाद्वारेण पादोदस्यवन्ति
वेन अतिधायमाननदी ॥ द्वयविरहवस्त्राकधनेन तत्राधत्तां निरूपयन्नाह ॥ हे मेघनिर्वंध्यायाः निर्वंध्यातिधानायाः नद्याः पथि
मार्गस्तव प्रवर्ततां ॥ किं रुच्यारसासंतरं अंतोगतं संनिपत्य प्रविश्य ॥ निर्वंध्यायाः किं ऊर्वत्या ॥ सबलितसुतगंयथा स्यादेवं सबलितेन श
लादिप्रतिबंधेन सुतगं सुंदरं कामिन्या स्वकमनीयकामुकविलोकनानुगमनविलासालयं सवतियथा तथा संसर्पत्याः प्रयांताः पुनः किं
विशिष्टायाः निर्वंध्यायाः वा विद्वोत्तस्तनितविहगश्रेणिकांची गुणायाः वा विद्वोत्तेन कल्लोलचलनेन स्तनितविहगश्रेणि प्राप्ति
तत्राकनपंक्तिः सैव कांची गुणो मेखला दामयस्याः सातधोक्ता ॥ श्रीपदे पक्षिश्चिणो वत्त उपमानेन विग्रहः पुनः कधंस्ततायाः दर्शितावर्त
नात्तेः दर्शितः प्रकासितः आवर्त्तो अंतसांक्षमः ॥ स एव नातिर्यया सातस्याः तद्वात्ततायाः हि स्फुटं निश्चितं स्त्रीणां योषितां प्रियेषु बल्ल
तेषु विचित्रमो विलासः आद्यं प्रथमं प्रणयवचनं प्राप्ति संतापणं तवति ॥ ३० ॥ वेणीस्ततेत्यादि ॥ हे सुतगसिंधुर्नाम नदी येन विधिना
येन प्रकारेण कांक्षं कसिमानं रुद्रातां पृच्छति परिदृष्टिः ॥ स विधिर्मा परः व्रथा सवता उपपाद्य उत्पादनीयः सिंधुर्नदी किं ऊर्वती ततवसोत्तापं
सुतगवं निजविरहावस्थया वियोगदशया प्रकटयंती व्यंजयंती ॥ किं विशिष्टस्य ते ॥ तां निर्वंध्यानां मनदी अतीतस्य अति क्रांतस्याः किं विशिष्टा
सिंधुः वेणीस्ततप्रतनुसलिलावेणि दंडीस्ततस्त्वल्पजला ॥ पुनः कधंस्तताः सिंधुः पांडुरोद्यया ॥ धवलकांतिः ॥ केः जीर्णपत्रैः शुक्लपत्रैः कधंस्त
तैः शुक्लपत्रैः तटरुद्धतरुक्षंसितिः कूलजातवृक्षैः सः पतितैः ॥ ३१ ॥ प्राप्यावन्ती उदयेत्यादि ॥ हे मेघप्रवो हिंशं प्रथमगदितां विशालां उज्ज
यनी दुर्गनगरी अनुसरगत्वा किं विशिष्टं विशालां ॥ आ विशालां ॥ श्रियालक्ष्या विशाला ॥ श्री विशाला तां तद्वात्ततां विशाले त्वेवं नाम ॥ य
दिवा विशिष्टाः प्राकारा सवनविशेषा वायस्याः सातां तद्वात्ततां विशालां ॥ किं रुच्य ॥ अवंती नृमालवा सिधन जनपदानूपाप्य आसा
द्या किं विशिष्टान् अवंती नृ ॥ उदयनकषाको विदयामहद्वान् ॥ उदयनस्य बसराजस्य कषावरितंतत्रको विद्वः पंडिताः ग्रामाणां वृद्धाः प्रव

Digitized by Panjab Digital Library | www.panjabdigilib.org

हे मेघ अत्र हरि वसरा जः उदयनः प्रद्योत स्पन्द उद्योतनामोराजः प्रिय उदिरं प्रिया वल्लसा चामो उदितातां प्रिय उदिरं वासवदत्ता
 उद्रेकतवात्र अत्रैव तस्यैवरा जः प्रद्योत स्पन्द एस्पतः दे मं सो व स्यात्तालन क मवनं अत्रैव तव न्दव अत्र स्वाने अनलगिरि वस्तु सतंतमु
 ताद्य उन्मूल्य दर्पात् किल इति सत्ये उद्भातः मद विकलौ वत्तामा ॥ ३४ ॥ जालाजी र्ण रित्यादि ॥ हे मेघ अस्याः नगर्याः दर्म्ये शुभदेव एव
 दं अ मनी वा अतिवाद्य ब्रज किं विशिष्टेषु दर्म्ये ॥ उमु मसुर तिष्ठ ॥ पुष्पे सुगंधिषु किं विशिष्टः बं अ धरिक्त्रांतरात्मा अ धना मार्ग गमनेन
 स्विनः श्रान्तो अंतरात्मा मनो यस्य सतादृक् ॥ पुनः किं विशिष्टेषु दर्म्ये ॥ ललित वनिता पाद रंगां कितेषु ललित वनिता नां नारीणां पादरागः व
 रणालक कस्तेनां कितेषु चिकितेषु किं विशिष्टं वं केश संस्कार धर्मैः केशानां पौरजन मृद्वा नां संस्कारः उपस्कारः तदर्थं धूप धूमांतैः दह्यमा
 न अरुण रधूमः धूमै रित्यर्थः उपवित वधुः पीवर शरीरः किं ततैः केश संस्कार धर्मैः जालो जालो मातायन द्वारौ द्वाते उज्जालो पुनः किं विशिष्ट
 वं बंधु प्रीत्या मुहता स्नदेन तवन शिषितिः मंदिर मचूरैः दत्त नृत्योपहारः दत्तो वितोत्तः नृत्यं तां उवत देव उपहारः सपर्यायस्मे सतादृक् ॥ वं अत्र
 लोका प्रमुदिताः न र्तिष्यंति ॥ ३५ ॥ तर्जुः कंठे त्यादि ॥ हे मेघ बंधुं डी श्वर स्पंदरण्य धुण्यं पवित्रं धाम गच्छ हं यथा गच्छे किं तत स्पवंडी धर स्या विभु
 वन गुरोः स्थिलो कश्च जित स्या किं विशिष्टः वं ॥ प्रधामे सादरं सब ऊमानं सप्रयत्नं यथा स्या देवं तवा वीक्ष्यमाणः अवलोक्यमाणः किं विशि
 ष्टः वं तर्जुः स्वामिनः कंठे विरिति ॥ हर गल उत्पकांति रिति किं विशिष्टं धूम मरु द्विवाते धृतो ध्यानं कं पितोपवनं किं विशिष्टं मरु द्विः ऊव
 लयरजो गंधितिः ऊवल यानां उत्पलानां रजसां मदरं दरेण नां गंधः आमो दो विद्यते ये पांते ते तवा ततैः अनेन गुणेन सु रति वं प्रति
 पादितं ॥ पुनः किं ततैः वतिः स्तोय क्रीडा निरत युवति स्नान ति कैः स्तोय क्रीडा जल के लिसत्र निरता आशक्ता युवतयः पौरवनिता स्तासां
 ऊं ऊमादि उपले सता जां स्नानं मज्जनं ते न ति कैः स्ति कर सामो दितिः कस्या गंध वत्पानद्याः ॥ ३६ ॥ अथ नृ सिव जल धरे त्यादि ॥ हे जल
 धर हे मेघ तव या अथ नृ सिन अपर सिन पि मद्वा कालं देव विशेष आसाद्य प्राण काले प्रस्तावे स्वात वारं देणीयं यावत् तावु आस्त्येन
 यन विषयं अस्मै तिलो वन पथे यावत् तावुः सगो वत्तैः अनेन समित र्थः वं किं ऊव न संधा वलि पट दत्तां संधा दिनादि मध्यो तल रु

कषं सादरं सा
 दस्ते कारणा
 माद ५

५३१

मेघ इतदी

अत्र रूपकालं
कारः ५३

लासिश्च तासु वलयः प्रहोपहारः तत्र पटदतां कुर्वन्। आनकतां कुर्वन्। कस्य सलिनः दस्स्य। किं कृतं संध्या वलिपटदतां। लाघ
नीयां प्रसंसनीयां। आमंडाणां। अतिगंतीराणां दे मेघगर्जितानां गलगर्जरीणां अविकलं संप्रसंफलं श्रेया रूपं लप्स्यसे प्राप्स्य
सि। ३० पाद न्यासे तादि। ह्रमेघतत्र महाकाले वेः साः देवधारवनिताः वयित्तवतिविषये कटाहान् नेत्रान् आमोह्यंते प्रहिंस्य
ते। किं विशिष्टान् कटाहान्। मधुकरश्रेणिदार्धन। मधुपपंक्तिवत् आयतान् दार्धन। किं रुवावर्षाः ग्रविं इन्द्रहृष्टेः प्रधमपतित
करेणान् प्राणलब्ध्वा। किं विशिष्टान् वर्षाय विह्वलान्। नखपदसुखान्। नखानां कररुदाणां पदानिहृतानि तेषु सुखदेववा
सुखदातान् नखपदसुखान्। किं विशिष्टां वेश्यां वामरैः बालव्यजनेः क्रांतदस्ताः करतलश्रान्ता। पुनः किं कृतं तां वेश्यां। पाद
न्यासकणितरसना। पादन्यासेन वरणाक्षेपणेन कणितारसितारसना मेघलायासां तां। किं विशिष्टं वामरैः लीलावधत्तेः देला
दोलितेः पुनः किं कृतं तां वामरैः रत्नबायाखचितवलिभिः रत्नानां मणानां बायाकांतयः तातिः खचिता संवदा वलयस्तदंडं
उलीकृतपर्वश्रविष्टिन्नयोयेषां तैः श्रध्वा खचिता करिता वलयस्वासां तासां मेघा मरयादिणानां उदारारेखात्ये सैतधातु
तैः। ३१ एषा दुःखे रितादि। ह्रमेघपथात् गमनानंतरं पशुपतेः दस्स्य आर्दनागाः जिनेषां कालालकिन्नपदैरिव र्मकां हानृत्यारं
नाद्योपक्रमे दस्स्य। किं विशिष्टं वंसांध्यं तेजः संध्या सुत्तवंसांध्यं प्रकाशं दधानः धारयन् कषं ततः वंसांध्येन तिर्यग्गतागेन
अतिलीनः संल्लिष्टः किं विशिष्टं तेजः प्रतिनवजपाशुष्करकं। अतिनवोद्भिन्नकपाकुशुमांतराणं। पुनः किं विशिष्टं तेजः शांतां देगा
स्तिमितनयनां शांतः प्रगततडिडुमेघाद्यसावात्स्वीतावसुलस उद्देगस्त्रासस्तेन समिते निश्चलेन यने विलोचने यत्र दशरि
नस्तथाविधं। श्रध्वा। वीतसाकारकररुतिदर्शना उद्देगः प्रहृष्टः प्रशांते स्तेनस्तमितो निप्रकंपसेनस्तमितो अतिनिप्रकंपः प्रति
एकाशान्नेवेति यथा स्यात्। पुनः उच्चैः अत्यर्धं तु जतरुवनं वा ऊदंडं उर्वंडमंडलं। किं विशिष्टं स्त्रां लवान्याः लोवाः अदृष्टतकि
अवलोकितवच्चिः। ३२ गच्छतीनामित्यादि। प्रकारे प्रकारकवेन प्रोसादयन्नाह। ह्रमेघतत्र तस्मिन् स्थाने योषितां अति

अत्रोपमालंकारः ५३

अत्राविसयो
हैपयोः संकर
अल्लुकाभय
नोपयोदंग
मनेसंप्रवर्ज
यन्नाह २५

सारिकाणां वंचुवं उर्वीद शयिप्रकासय। योषितां किंकर्द्वेतीनां रमणात्तं विंशत्युत्तं गच्छतां नोयांतीनां। कसविनकं रात्रौ तमोसिः
 अंधकारैः नरपतिपथे राजमार्यं रुद्रासेलोकैः सति। अवष्टुप्रकासे सति। किंवशिष्टे सति। अविस्तेद्यैः शूलाविदाद्यैः कयाचुवंदरी
 यासोवामिन्या। विद्यताठवा। किंविशिष्टयासोवामिन्या। कनकनिकषस्त्रिभयादमकषवत् अरुक्षुपा। दमेध्वंतेयो अर्सेस्तदितसुख
 रः मास्मत्तः मास्मयाः जलवेषाणां नंतरं स्तनितेन गर्जितेन मुखरोवाचालश्चवापपरुषधनिमास्मया। यतस्तः स्त्रियः विल्लवाः स्वतः देनसीर
 वः॥४०॥ तां कस्यां विज्ञवनेत्यादि। दमेध्वसदान्वं अंधशेषं अवशिष्टमार्गं धनरपिवाहयेत्समापयेत्। किं रुद्रास्त्रयं तानो हृष्टे रक्षुः गो
 चरवारणितां पूर्वोक्तां कस्यां विज्ञवनवलसौ अत्यतरस्यां तवनानां वेश्मनं। वलसिउपरितनहमिः तस्यां रात्रिं विमायाभां नीवा। अति
 क्रम्य। किं ततायां चुवनवलसौ। सुसपारापतायां। अजागरुककलरवायाते हितत्रत्याः पारापतपतत्रिणः कामिनीकंवकूजने
 न जागरुकास्तवन्ति। किंविशिष्टः वंसिन्नविद्यत्कलत्रः खिन्नं आतं विद्यदेवकलत्रं यस्य सतधात्ततः कस्मात्तविरविलसनात्।
 ब्रूकालचनकीडनात्। असुपेतार्धः कत्याः असुपेतं अंगं कृतं अर्धं प्रयोजनं कृतं करणीयं येते तत्राविधः। मुहदां मित्राणां खलुनि
 श्रयेन मंदायंते अलसान्तवन्ति॥४१॥ तस्मिन्नकालत्यादि॥ अंतो धरस्य धनिः वीरांगनासंगमेन गमनमाफल्यनिरूपयन्नाह। दमेध्व
 अतः अस्मादितोः आशुसीध्रसानो श्रीमत्यस्य वर्त्ममार्यं त्यजपरिहर। तस्मिन्नकाले प्रतात समर्थं पंडितां योषितां स्त्रीणां नयनसलिलं लो
 चनांतः प्रणयित्तिर्दयितैः शांतिं उपसमं नेयं नेतव्यं॥ निडाकषायमुदलीकृतताम्रनेत्रो नारी नखत्रणविशेषितविचित्रांगः वस्याकृतो
 पिग्दमेति पुनः प्रताते। साखंडितेति कविताकवितिः। पुराणैः॥ यतः सोपितावुः नलिन्याः पत्रिन्याः कमलवदनात् कमलामववदनेतमा
 त्रपालेयास्तत्र अवस्थापय जलं द्रुवं प्रत्यागतः प्रत्यावृत्तः। वसिष्ठवतिकरुधिरस्मिरोधिके अनल्पास्त्यस्तयः अनल्पाश्च चुराश्च स्तयाश्च द्रुमा
 यस्य सतधात्ततः स्यात्तायः कोपिप्रियां प्रतिप्रियाकरणाय प्रसारितं रुणाद्वि। तत्र निस्तेजसोपिरोषः पदं करोति। किं पुनः स्तयं स्पनवि
 धास्पतीति श्रुत्यर्धः प्रकाशात्तावात् निशेति शंक्या प्रत्यागमनमकुर्वन्। अनल्पास्त्यस्तयः स्यात्तायः पयसीत्यादि॥ दमेध्व

ते तव चायात्मा पिप्रतिबिम्बस्वरूपमपि प्रवेशं अंतरवस्त्रानंलप्यते प्राप्स्यति । कंगंतीरायाः गंतीरासिक्कनायाः सरितो नद्याः पयसि ज
 ले उत्प्रेरुते प्रसन्ने निर्मले चेतसीव । मनसीव । किं विशिष्टं बंधुप्रकृतिमुत्तमं स्वताव सुंदरं तस्मात्कारणात् तस्मान्दीनयिकायाः
 वटुलशफरोद्वर्जनप्रदितानि । चंचलमसोद्वेहितं अवलोकनानिमोघीकर्तुं बंध्यानि विधातुं धेयां तद्वारवल्कलरूपनायकवृणु
 णान्न न अर्द्धसिनयोगोत्तवसि । किं विशिष्टं निप्रेरुतानि । कमदविशदाणि । कमदवत्तु विदशानि निर्मलानि । कमदविशदानि केर
 वावदातानि । अंगनानां प्रणयिः प्रेमानुबंधः तसंलोगादेव सफलतामनुभवति । सवमपि प्रह्लावान् एतस्याः प्रीतिरलविलोकिता
 निसंगमं विधाय सफलये । एनां परिहृत्य मागाः ॥ धृतस्याः किं वीर्यादि ॥ देसखेदे मित्रते तव प्रस्थानं गमनं कथमपि मदताकाष्टयता ।
 वितविषति । किं रुचा तस्याः गंतीरायाः नद्याः सलिलवसनं सलिलं ऊलं तदेव वसनं वासः द्विवा । अपदस्य । किं रुतं प्राप्नोतीति रश
 खं । प्राप्नोतीति रस्य वेत्त सस्य शापात्तायेनेति बद्धा द्विषुनः किं विशिष्टं सलिलवसनं । नीलं नीलवर्णं । पुनः किं विशिष्टं स
 लिलवसनं । मुक्तरोधो तितंबं । मुक्तस्त्यको रोधः तीरमेव । तितंबो येन तत्र विधातुनः किं विशिष्टं सलिलवसनं । उत्प्रेरुते कर
 धतमिव हस्तावष्टुमिव कामिनः परिधानमप्यदरतः पुरंधीपाणिना सृणादि । किं विशिष्टं सलिलवसनं । अंतोत्तरमंधारवेन
 तत्रासक्तस्य । किं विशिष्टं बंधु । ज्ञाता स्वादः अनुत्तरतः अथवा उलिन उधुनां उलिनमेव उधुनं यस्यासातां तधादिधां तित्दातुं
 त्यक्तं कः पुरुषः प्रचुः समर्थः अपि पुनकोपि पक्षांतरे तादृत्वां अर्धांतरव उलिनमिव उधुनं यस्यासातां तधादिधां तित्दातुं
 धानादिकं त्यक्तं कः समर्थः अपि पुनकोपि पक्षांतरे तादृत्वां अर्धांतरव उलिनमिव उधुनं यस्यासातां तधादिधां तित्दातुं
 उमिष्ठोः ते तव हृदयं तं गिरिं देवराजः सर्वोयस्माजितः सदेव सर्वो गिरिः सततं विधंगिरिं उपजिगमिषो उपरिया सोः किं विशिष्टं वायुः
 शीतः शिशिरस्य शः श्रोतोरंधुनितमुत्तमं करिकरविवरश्रोतोरंधुतस्य धनितं तेन मुत्तमं सुंदरं यथा स्यादेवं तदादंतितिः स्वरविहारितिः
 गिरिवरकरितिः पीयमानः अस्वद्वियमाणः पुनः किं विशिष्टं वायुः पुनः निष्पंदो ब्रूसितवसुधागंधसंपर्कः रम्यः तव निष्पंदसोयकं एव वरं

तेनोबुसिताविकसितावसुंधरातस्यांगंधः संपर्कः परिमलः परिद्वयः स्तेनरम्योमनोहः वायुः किंलक्षणाः काननोडंबराणां अरण्यजदंबरहृत्फलानां
परिणामयिता पावयिता नपातयिता ॥ ४५ ॥ तत्र स्कंदमितादि ॥ देमघनवान् वृत्ततस्मिन् देवगिरौ स्कंदं कुमारं स्रपयत् ॥ स्रपनंकारयत् ॥ किंविशिष्टं
एषुखानियतवसतिनिश्चितवासं ॥ पुष्पासारैः कुसुमवासं ॥ पुष्पमेधीरुतात्मा ॥ कामरूपशतमेघवत् ॥ पुष्पमेधीरुत आत्मा स्वरूपं येन स पुष्पमधी
रुतात्मा ॥ अनेन पुष्पाणां पवित्रता प्रोक्ता ॥ किंविशिष्टं ॥ पुष्पासारैः यो मगंगाजलादेः आकाशगंगानीरल्लिखे ॥ कस्मादप्यस्पतश्चित्तमदात्मनि स्तु
षयति ॥ हिस्फुटं निश्चितं तत्तत्तत् ॥ निरुन्वीयेन वशाशिलता नृतसं डुकलालंकारेण शंसुनादेसोपद्रुतानां वासनीनां एंडीणां च शनो सेवानां वासनी
णा मित्यणवाधिव्राह्मदाः ॥ ४६ ॥ प्राप्नोति ॥ तदस्वासवो देवता सत्रस्मिन्नर्धे अणुररुणाय कृतवदमुखेद्वयवादे वदने संलतं न्यस्तं ॥ किंविशिष्टं तज्ज् अत्मा
दित्यं आदित्यमतिक्रान्तं अत्मादित्यं ॥ ४७ ॥ ज्योतिर्लखादि ॥ पाधोदं अदिधुता प्रसादलं स संतावयन् शोभादयन्नाद ॥ ४८ ॥ देमघपश्चादनंतरं वदितां मयू
रं नर्तयेथाः नृत्यंकारये ॥ केः गर्जितैः प्रतिशब्दात् गर्जितैः गरिष्ठैः किंविशिष्टैः गर्जितैः अदिधुतायुगुलिः गिरिकंदराग्रदणेन गरिष्ठैः किंविशिष्टं सं
मभूरां पावकेः अग्निज्ज्वलनः प्रोतोपांगं ज्वालितनेत्रांतरं ॥ कथाहरशशिरुवा ॥ हरस्य महेन्द्रस्य शशी चूडाचंडः तस्य रुवाचंडिकया ॥ अनेन अस्पृहवा
दनं च न सदा ईश्वरस्य संनिपतप्रतिपादनं तं नर्तयेथाः यस्य क किं बर्हं पिबं सवानी पार्वती कर्णे श्रवणे करोति कारयति कथात्र प्रीत्या ॥ ४९ ॥ अत्र
देन ॥ किंविशिष्टं बर्हो ऊवल यदल प्रापि ऊवल यदल उत्तरल पला संतत प्राप्नोतीत्येवंशीलं ऊवल यदल लाञ्छकारि ॥ ५० ॥ किंविशिष्टं बर्हो ॥ गलितं सु
तं ज्योतिर्लखावल यि ॥ तजोराजिमंजुलकं वलयितं ॥ ५१ ॥ आराधयेन मित्यादि ॥ श्रेयोविशेषाभिगमकधनेन यधिपयोदं प्रमोदयन्नाद ॥ ५२ ॥ देमघरंति
देवस्य राज्ञः मानयिष्यन् प्रज्जयिष्यन् कीर्तयिष्यन् परिणतां च विशोतोस्तर्थात्र वादरूपेण तत्र आलं वेषाः प्रतीक्षेथाः आत्मरूपपरित्यागेन रू
पांतरमापन्नां मेदिन्यां प्रवृद्धं तीरं तिदेवराज्ञाय इह बुद्धरयः मावः किलालञ्चाः तच्चर्मवत्तरसकिः स्पंदो पचयावर्मचती सरिडदियाय ॥ कथं ल
तां सुरसितनयालं वलाजो ॥ सुरसितनया गावाः तासां मालवः ऊउमुमंत्रध्वोत्पापादः तस्मात् ज्ञातां उत्सवां किंलक्षितं सिद्धदं देवदं पतीति
दीपिति वीणासंयुक्तैः सुकमार्यैः कस्मात् जलकं गतया तानोपकराणां शंका तस्मिन् कवर्मा ॥ वीणावल्लकी सा विद्यते येपांते ॥ वीणापणितिः य

अत्रावुमानालंकारः ५२
लोकारः ॥ ५१ ॥
लोकारः ॥ ५२ ॥
लोकारः ॥ ५३ ॥
लोकारः ॥ ५४ ॥
लोकारः ॥ ५५ ॥
लोकारः ॥ ५६ ॥
लोकारः ॥ ५७ ॥
लोकारः ॥ ५८ ॥
लोकारः ॥ ५९ ॥
लोकारः ॥ ६० ॥

तस्माद्यकणाद्रातं व्रीकणातिहेमेधएवंप्रथमकधितं शरवणसवं गंगातीरस्त्वशरवणेऽज्ञातं नवं उत्तमं आराध्य पर्युपास्या किं विशिष्टः त्रुं
 लघिताक्षः किं विदति कं तवर्मा ॥ ४८ ॥ अथात्र मित्यादि ॥ जलधरं अग्निनवस्तमितपासं तावनया अतिष्ठुवन्नाह ॥ हे मेघगगनगतदेवे
 वरांतस्याः चर्मवत्याः सिंधोः सरितः एषुमपि विस्मृतमपि प्रवादं श्रोत्रं हरसावात्र विप्रकर्षात् तनुं अत्यमानेन गुणसारूप्यं प्रेक्षिष्यते इति
 ह्यंति किं त्रवाहरं यथास्या देवं तधादृष्टीः दृशः श्रावज्यप्रसार्य एतोमददपिदवीयदेशवर्तिवसुस्तोकमिवप्रतिसाति ॥ कसति वायेतवति
 जलंतोयंदात्रुं दृष्टं अवनते लंबमाने सति किं विशिष्टे वयि सारंगिणाः रुक्मस्पर्शचोरेकांतिमुखिअधुना नीलवप्रतीतिः प्रवादं कि
 मिवाधुवः पृथिव्याः एकं अद्वितीयं सुक्तागुणमिवा सुक्ताकलापमिव ॥ हारमिवेति ॥ किं विशिष्टं सुक्तागुणं सूक्ष्ममध्यं दनीलं मदत्तमध्येऽतः म
 ध्ये इंदनीलं यस्पता ॥ ४९ ॥ एतामुत्तीर्येत्यादि ॥ दशपुरगमनेन विलोकनकृतदलवचुरतरुणीलोवनगोचरचारितवांनो धरस्य सुसगतासि
 मानमारेपयन्नाह ॥ हे मेघतां चर्मवती नदी उत्तीर्य अतीत्य ब्रह्मप्रयादि ॥ किं कुर्वन् ॥ आत्मविबं आत्मीयप्रतिबंधं दशपुरवधनेत्रकोत्
 दलानां दशपुरासिधननगरीलोचनाश्चर्यविलोकितानां पात्री कुर्वन् विषयतां नयन् ॥ किं कृतानां दशपुरवधनेत्रकोत्तदलानां ॥ परचित्ता
 न्मलतावित्तमाणां ॥ परवितानां गरिकवात्र अस्मिन्मूलतानां त्ववलीनां वित्तमावैलाशायिस्तेषां तधास्तानां ॥ पुनः किं कृतानां ॥ उपरिवि
 लसत्तुल्यसारप्रताणां ॥ उपरिउपरिष्ठातविलसंतीं पुरंतोरुक्मसारं कालां भवलां च अधवा रुक्मेन साराक बुरा रुक्मावदाता प्रताकांतिर्य
 शांतेतेषां ॥ कस्मात्पश्येत्तेषां ॥ यन्निरुक्ते पश्येत्तेषां ॥ उपरिउपरिः उदंवनंतस्मात् पुनः किं कृतानां ॥ ऊं दारुपावुगमधुकरश्चा मुषां ॥ ऊं द
 स्पकुसुमस्पश्येत् विहेपः तस्य अत्रुगा अत्रुगामिनो मधुकरा मधुलिहः स्तेषां शोसातां मुल्लंतिहरं तिया नितेषां प्रेर्यमाण ऊं दकुसुमा
 निसारित्तरमरवित्तमस्ततामित्यर्थः अधवानु कुंदानां मवदातवात्र अलीना वलीतवालोचनानां मिदं रूपं संतवति ॥ कथं अत्रुगा मित
 दल्लोकनानां सादृशं ॥ अत्र क्रिया क्रियावतोरत्तेदोपचारवात्र वित्तमासिधनेन तद्वत्तनेत्राणि गम्यते ॥ ५० ॥ इत्यावर्त्तमित्यादि ॥ पयो
 धुवापवित्रोद्देशदेशस्पर्शनेन श्रेयोलासमुपदिशन्नाह ॥ रदमेधंततः ॥ प्रसिद्धं कौरवं ऊरुणामिदं कौरवं हेतुं ऊरुहेतुं तद्वेषाः आथ

५ अत्रोपेक्षा
लंकारः ५३

मेधस्तटी०

याः अंतःपातं इत्यतितद्वं। मागंगा अस्नानोपगतयधुना संगमेन अस्नाने प्रयोगवतिरिक्त इदे शेउपगत उपहितोयधुना संगमः सं
एकः स्तेना प्रदेशांतरात्तस्तेन अतिरामासात्। गंगायाः किं क्वंत्याः तवतस्तवचायया श्रोतसिप्रवादे संसर्पत्या प्रसरत्या। मप दिव
हंत्या॥ ५५ आसीनानामितादि॥ हमेधवंध्रियं शोतां वध्य सिधारयिषसि। किं विशिष्टं श्रियं। सुतु विनयहेन दृषो रवात पंकोपमायां
पुक्तः श्वेतः विनयनदृषः उहोहातेन उखातः उत्क्षिप्तः सचा सौपंकः कर्म र्दमः स्तेन उपमीयते तां तधात्ततां। किं तवातस्याः गंगा
याः प्रसवं उत्पत्तिस्नानं अवलं हिमालं शापलबु। किं विशिष्टं हिमाचलं। उषारेः दिमैः गौरं मुत्तं। किं विशिष्टं तस्य हिमवतः शृंगे
निस्विन्नः आसीनः कीदृशो स्तंगे। अधश्मविनयने। भार्यस्वेदापनोदके। किं विशिष्टं हिमाचलं। मृगाणां हरिणानां नातिगंधैः कसूरि
कापरिमलेः सुरतित शिलं। आमोदेतदृषदं॥ ५५ तं चेद्वायो वदति सरतात्यादि॥ हमेधवेद्यदितं गौरं हिमाचलं द्वाप्रिः वनवक्तिः
वाधेतदहेतः किं विशिष्टो दवाप्रिः सरलस्कंधसंघट्टजन्मा। सरलानां देवदा रूपाणां वक्षाणां स्कंधा शाखाः बंधास्तेषां संघट्टः संघर्षः तस्मा
त्तज्जन्मयस्समतादृक्। कसतिवायो पवने सरति वदति सति पुनः किं विशिष्टो दवाप्रिः उका दूरमितचमरी वाल तारः उका तिरप्रिबटा
तिः रुपितो दधः चमराणां आरण्यक गवानां वाल तारः बुबुक च प्रवयो लयन सतादृक्। हमेध एनातादृग् विधं हिमाचलं अलं अत्यर्धम्
वारिधारा सदस्त्रेः रुवाशमयि उं निर्वापयि उं अर्हसि समर्धो तव सि। युक्तोय मर्धः हि सुदं निक्षिप्य स्मात्कारणात् उत तमाना मर्द
तां संपदः संपत्तयः आपत्ता त्रिप्रजामन फलत्तवति। आपत्रा उजतध्या पदः आर्तयः पीडास्ता सांघशमनं प्रशांतिस्तदेव फलनं न्यासा
तातवोक्ता॥ ५६ संघे संरं तोयेत्यादि॥ अधनिवाधविधाय देसातिक्षानेन अंतो धर संबोधयन्नाद॥ हमेध तस्मिन् पर्वत सरताः अष्ट
पदाः बांतवतं लंघयेयुः अतिक्रमेयुः किं विशिष्टः सरता। संरं तोयत नरत्तमाः संरं तोयता आटोपेन उत्पतनं संरं तोयत नतस्य रत्तमा
वेगोयेषां तो। कस्मै स्वांगतंगाया निजगा व्रतं गाधं किं विशिष्टं तवतां सपहितवृत्तण मेव बुक्तधानं संत्यक्तपधानां तान्नरत्तान् उमुल
करकादृष्टिधारावकीर्णाश्च। वं ऊवीधाः उमुलकरकाणां यादृष्टिधाराः तेन अवकीर्णाः व्याप्ताः ये ते तधात्ततास्तान्नतधात्तता र्वं ऊ
वीधा। युक्तोय मर्धः केडमां सः केडरुषाः परितव पदं परितव स्थानं न स्पृः अपि उमर्ध अपि स्पृः किं ततो केः निष्पत्तारत्तयत्राः निष्प
प्रागंतरे उं ये वां मुक्तधनिमसदना स्वांगतंगा यत्तमि वदं मेना मयि मरुगलं धयिषं मलं घां उज्जयं रं रं रं रं रं

लाः फलरहिताः आरंभयन्ता येषां ते निष्फलारंभयन्ताः ॥५०॥ तत्र यत्र कर्मिण्यादि ॥ हे मेघतत्र तस्मिन् दिमाले चले इन्द्रमौलेः दूरस्प ईश्वरस्य
 चरणान्यासंपरीयाः प्रदक्षणी कर्माः इन्द्रश्चन्द्रमौलिमुकुटं यस्य सतस्य ॥ किं विशिष्टं चरणान्यासं ॥ दृष्टिद्विजलायां विष्टं कं स्पष्टं ॥ ख पुनः किं
 तत्र तं चरणान्यासं ॥ शस्त्रतश्च नवरतं सिद्धिः देवविशेषः उपहितबलिं दत्तबलिविधानं ॥ यस्मिन् चरणान्यासदृष्टे अदलो किते अदधानाः वास
 नावंतः स्त्रिरगणपदप्राप्तये प्रथमपदप्राप्तिनिमित्तं कल्प्यते ॥ तवन्ति ॥ किं विशिष्टाः अदधानाः दूरं अत्यर्धं उद्धतपापाः अत्यंतं नष्टपापाः कस्मा
 त्करणविगमात् करणानि इन्द्रियाणितेषां विना शात्र ॥५०॥ शब्दायन्ते मधुरेत्यादि ॥ हे मेघननु इति वितर्कतत्र तस्मिन् गिरौ पर्वते पशुपतेः दूर
 स्य समग्रः संघर्षः संगीताधो सावीतविषयति ॥ प्रेक्षाधं गातवाद्यं संगीतमतिधायते ॥ संगीतस्य गातवाद्यस्य दृश्यस्य समुदायाधः ॥ चेष्टादि
 कंदरेषु गुहासु ततवधनिः स्यात्तवधनिः कश्चिद्वधनिः कश्चिद्वधनिः ॥ मुरजश्चि उद्धरोवाद्यविशेषः मुरजो बः शब्दोऽपि निरुपचारात् मुरज उच्यते
 किं ततो मुरजः निद्रादीगंती रक्ताचकाः सखिद्वंशाः अनिलैः पवनैः शर्यमाणः स्त्रयमाणः मधुरं सस्वरं यथा स्यादेवं तथा शब्दा
 यन्ते शब्दं कुर्वन्ति ॥ उत्प्रेक्षते किं नरातिः किं नरस्त्रातिः संरक्तातिः रक्तवतातिः विजयः विजयः दाहप्रस्तावः गीयते गीते न उपसृज्यते ॥५१॥ वा
 लेयादिरुपतदेत्यादि ॥ उत्तराशो प्रतिवारितगमनोपायं पयोदस्यो पदिशनाह ॥ हे मेघते न मार्गं एतदावां उत्तरां दिशं अनुसरः गच्छः किं
 विशिष्टः वंतिर्यगायामशोती ॥ तिर्यग्गतिरश्चानत्रायामो विस्तारः तेन शोतत इति ॥ तेनेत्युक्तं किं न मार्गं एतदाह ॥ यत्र कोचं रं ध्वं वत्स
 ते कोचनामोः रूपैः रं ध्वं वा सस्त्रानं यत्तत ॥ तेन पथा उत्तराशो गच्छेच्चमित्यर्थः किं विशिष्टं कोचं रं ध्वं वत्स उपतियशोवत् ॥ परशुरामः यश्च
 इमरत्सरणिः उरा किल तेन सगिरिः शारेदारितः पुनः कथं तत्तं कोचं रं ध्वं वत्स सदारं नामाहं सानां नाम संसरो अनुसरतां दारं ति प्रमोपा
 यं ॥ किं त्वो गच्छेति तादृशान् विशेषान् उक्तरूपात् ॥ अतिक्रम्य उल्लंघ्या प्रालेयाद्देः उपागाद्देः उपततंतदसमीपं ॥ किं विशिष्टः वंश्यामः कृत्स्नः क
 इव विलो नरायणस्य पादश्च चरण उल्पः कृत्स्नयादश्वा शब्दोऽत्र उल्पवाचकः ॥ किं विशिष्टं स्पष्टविष्टोः बलिनियमनात्पुष्टस्य बलेर्दुर्गुराज
 नियमनं नियन्त्रणं तत्रोद्धतस्य ॥ ततोऽयं मस्य ॥ हे मेघकैलासस्य स्पष्टविक्रिरे पर्वतस्य अतिविष्टः प्राद्वृत्तः स्याः तव

किंदिशिष्टस्यकेलासम्पादितदृश्यास्य। अमरनारीदर्पणस्य। मुक्तरस्य। पुनः किंत्तुतस्यकेलासम्पादितमुखचुजोवासितप्र
 स्वसंधेः। दृशवदनदोः पटलेः विघटिततटबंधस्य। किंत्तुवाऊर्द्धेउपरिगवायायावा। यः पर्वतः संगोवायेः शिषरप्रगतारैः खंआकाशं
 वितत्य। माधुर्यस्थितः रतावस्थानः केलासम्पादकस्येव। अंबकस्यहरस्यप्रतिदिशंदिशंप्रतिउग्रहदासः उग्रहदासश्च। यथाः इहासः
 दिशंवाप्यतिष्ठति। तद्वत्। किंत्तुतोदासः राशोत्ततः सुंजीत्ततः वाणिअंकेवकानिनेत्राणियस्यसत्रांबकः॥६१उत्तराणामीत्यादि॥ ह्यमघ
 तस्यकेलासम्पादः गिरः शोतांकांतिसवित्रांताविना। किंविशिष्टंशोतां। स्तमितनयनद्रुणीयां। निष्कलनेत्रैः अवलोकनयोग्यं
 अतिरम्यवातउत्तराणामि। उत्प्रेक्षे। कसतिवयितवतितटगतेसति। तटप्राप्तेसति। किंविशिष्टेवयि। स्निग्धस्तित्रांजनाधने। स्निग्धेनने
 देनयतसिन्नंअजनंतदातेतत्तराहरो। किंदिशिष्टस्यतस्यासद्यः सीधंरुतदिरदृशानवेदगौरस्य। रुतः छिन्नयोमोदिरदृशानस्तस्य
 वेदस्तदृशगौरस्य। तस्याडेः कस्येव। हलत्ततोवलत्तदस्येव। यथावलितस्यस्यमवकेनालेवाससिवस्त्रेसतिशोतासमुत्पद्यतेतद्वत्
 किंत्तुतेवस्त्रेअंशम्यन्ते। कंधस्ते॥६२तस्मिन्दिवाचुजगोत्यादि॥ हेमघृतयद्विचैतकंधंविचैतस्मिन्केलाशोकाडाशैलेकाडापर्वते
 गौरीपार्वतीपादचारणचरणवारणविचरोतुविचरति। किंविशिष्टागौरा। शंभुनाहरणादत्तदस्ता। अवलंबनाथाः पितकरा। किंत्तु
 वाचुजगवलथंफणिकंकणंदिवात्पक्ता। किंविशिष्टः वांसंगीतक्याविरचितवधः मनोहरताकराणेः विरचितवधः रुशतशरीरं
 नः किंत्तुतः वांसंतितांतर्जलोधः संमिंसितोनिधुलित्मोअंतर्जलोधः। जलप्रवाहोयेनसताहकाहमेघअग्रेयायाअग्रेसरः
 सन्आरोहणायआरोहणायमेणिगिलाभणिमयशिलातवाभोपानबंधदिकावंकुरुविधेदि॥६३तत्रावश्यमित्यादि॥ हेमघृत
 तस्मिन्पर्वतेअवश्यनिश्चितंभुग्भुवतयः त्रिदशतसायः वांसवंतंयंत्रधारायहवयंत्राणिशालसंडिकाप्रत्ततीनिग्राभोभनिषेध
 कंधनिनांधांमयप्रधारायहो। नष्पतिप्रापयिस्पति। किंविशिष्टंवां। कलिनावलयोद्वहृनोर्जास्यतोयंबलयेषुकटेष्ठयानिकुलि
 शानिन्ज्जालितेद्योउत्प्रेक्षेयनघटनंतेनउत्तमोर्षवांतंतोयंयेनसततात्ततः तांताहरो। हेमघृतेमित्रयद्विचैततदसवतः तास्यः भुग्

लिंगमुपा
 सनेवाधिक
 कलिकाल
 दशचुनि

मेघदूतस्य टीका

लेखन काल—

१५१३ वि० = ५२३